

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารเนื้อหา แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ด้วยความหมายของชุมชนและกระบวนการพัฒนาต้นแบบชุมชน ด้วยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ผู้ชุมชนบริหารจัดการตนเอง และพัฒนาให้ชุมชนยั่งยืนต่อไป ประกอบด้วยเอกสารเนื้อหาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 1) การศึกษาชุมชน ความหมาย องค์ประกอบ
- 2) ชุมชนบริหารจัดการตนเอง
- 3) กระบวนการสำคัญที่จะไปให้ถึงชุมชนจัดการตนเอง และตัวชี้วัดพื้นที่ชุมชนจัดการตนเอง
- 4) กระบวนการพัฒนาชุมชนต้นแบบ
- 5) ประชาสังคม
- 6) แนวคิดทฤษฎีในการทำวิจัย
- 7) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 การศึกษาชุมชน ความหมาย องค์ประกอบ

การศึกษาชุมชน โดยนักวิชาการและนักบริหารงานพัฒนาให้ความหมายไว้หลายประการ โดยมุ่งเน้นถึงการเข้าไปศึกษา เพื่อทำความเข้าใจในสภาพต่างๆ ของชุมชน ทั้งทางด้านกายภาพ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี เศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชนที่แตกต่างกันไป

การศึกษาชุมชน โดยเริ่มจากการทำความเข้าใจเรื่อง “ชุมชน” นับว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการศึกษาชุมชนอย่างน้อยควรจะตอบคำถามได้ว่าชุมชนคืออะไรมีองค์ประกอบและโครงสร้างอย่างไร ภารกิจหน้าที่ของชุมชนมีอะไรบ้าง ตลอดจนทั้งลักษณะสำคัญของชุมชนทั้งในชุมชนเมืองและชนบท เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับนำความรู้เกี่ยวกับชุมชนไปใช้ให้เกิดความเหมาะสมโอกาสในการศึกษาชุมชนต่อไป

2.1.1 ความหมายของชุมชน

ความหมายของชุมชน มีผู้ให้ความสนใจกำหนดความหมายของคำว่า “ชุมชน” ไว้มาก และแตกต่างกันออกดังนี้

(รัชนีกร เศรษฐโส, 2522: 91) ได้กล่าวไว้ว่า ตามความหมายพจนานุกรมของ Webster's New Dictionary of the American Language หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ในท้องที่หรือในเมืองเดียวกัน มีอาณาบริเวณหรือเมืองที่มีกลุ่มคนอยู่ร่วมกัน และกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันนี้มีความสนใจในเรื่องต่างๆ คล้ายกัน

ความหมายในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2524 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524: 112) ชุมชนหรือประชาคม คือ กลุ่มย่อยที่มีลักษณะหลายประการเหมือนกันลักษณะสังคม แต่มีขนาดเล็กกว่าและมีความสนใจร่วมที่ประสานงานในวงแคบกว่า ชุมชนหมายถึง เขตพื้นที่ระดับของความคุ้นเคย และการติดต่อระหว่างบุคคล ตลอดจนพื้นฐานความยึดเหนี่ยว เฉพาะบางอย่างที่ทำให้ชุมชนต่างไปจากกลุ่มเพื่อนบ้าน ชุมชนมีลักษณะเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตัวเองที่จำกัดมากกว่าสังคม แต่ภายในวงจำกัดเหล่านั้นย่อมมีการสังสรรค์ใกล้ชิดกว่า และความเห็นอกเห็นใจลึกซึ้งกว่า อาจจะมีสิ่งเฉพาะบางประการที่ผูกพันเอกภาพ เช่น เชื้อชาติ ต้นกำเนิดเดิมของชาติหรือศาสนา ความรู้สึกและทัศนคติที่ผูกพันปัจเจกบุคคลรวมเข้าเป็นกลุ่มด้วยกัน

Robert M .MacIver (อ้างในไพรัตน์ เดชะรินทร์, 2544: 1 –2)ได้กล่าวไว้ในหนังสือ Society, Its Structure and changes ว่า ชุมชน คือ กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน และสมาชิกทุกคน ได้ให้ความสนใจในเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นร่วมกัน มิเพียงแต่ให้ความสนใจอย่างเดียวหนึ่ง เฉพาะ แต่ให้ความสนใจโดยทั่วไป ซึ่งมีขอบเขตมากพอที่จะอยู่ร่วมกันในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้แล้วชุมชนนี้อาจหมายถึง การอยู่ร่วมกันอย่างง่าย ๆ เช่น หมู่บ้านหนึ่ง ชนเผ่าหนึ่ง หรือการอยู่ร่วมกันขนาดใหญ่ เช่น เมืองหนึ่งๆ หรือประเทศหนึ่ง

Roland Warran (อ้างในจิรพรรณ กาญจนะจิตร, 2530: 11) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ชุมชน คือ กลุ่มบุคคลหลายๆกลุ่มมารวมกันอยู่ในอาณาเขตและภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับอันเดียวกัน มีการสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกัน มีผลประโยชน์คล้าย ๆ กัน มีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น ภาษาพูด ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือพฤติกรรมอย่างหนึ่งก็คือ มีวัฒนธรรมร่วมกันนั่นเอง

Cristient T . Onussen (อ้างในสมนึก ปัญญาสิงห์, 2532: 2) ได้อธิบายว่า “ชุมชน “ได้แก่คนที่อยู่ร่วมกันในขอบเขตทางภูมิศาสตร์ที่แน่นอน และมีความสัมพันธ์และโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องและพึ่งพาอาศัยกัน ความสัมพันธ์และโครงสร้างดังกล่าวมีวิวัฒนาการขึ้นมาจาก

กระบวนการกลุ่มที่ปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ทางสิ่งแวดล้อมของชุมชนจึงถือได้ว่าเป็นกลุ่มทางดินแดน ทั้งนี้เพราะการพึ่งพาอาศัยกัน และการอยู่ร่วมกันเป็นปึกแผ่นภายในกลุ่มเกิดขึ้นได้เนื่องจากคนในกลุ่มสำนึกเรื่องเอกภาพ และความสามารถของชุมชนอันเพียงพอในการควบคุมกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเกิดขึ้นในขอบเขตทางดินแดน

Athur Dunham (อ้างในสนธิยา พลศรี, 2533: 1-11) ได้กล่าวว่า กลุ่มมนุษย์กลุ่มหนึ่งตั้งภูมิลำเนาอยู่ในอาณาเขตภูมิศาสตร์ค่อนข้างที่แน่นอนและติดต่อกัน ตลอดทั้งมีส่วนสำคัญของชีวิตทั่วไปอย่างเดียวกัน เช่น มารยาท ขนบธรรมเนียมประเพณี และแบบภาษาพูด

นักวิชาการของไทยได้ให้ความหมายของชุมชนคือ กลุ่มชนที่มีความรู้สึกนึกคิด และผลประโยชน์ร่วมกันที่อาศัยอยู่ในบริเวณ หรือที่เดียวกัน มีการใช้ประโยชน์และบริการทางสังคมร่วมกัน (ประดิษฐ์ มัชฌิมา, 2522 1: 42) ดินแดนทั่วไปที่มีจำนวนคนมากกว่า 2 คนขึ้นไป ที่ได้ร่วมกันด้วยธรรมชาติอย่างเดียวกัน คือ มีความคิดเห็นพ้องต้องกัน รวมตัวกันที่จะทำอะไรร่วมกันและก็หวังที่จะประสบความสำเร็จนั้นอย่างเดียวกัน (พัฒน์ สุจันงค์ และคนอื่นๆ, 2525: 4) ตามพื้นที่ที่เป็นที่อยู่อาศัยของคนและหมายความถึงกลุ่มของประชาชนที่อยู่ในพื้นที่นั้น โดยมีความสนใจวัตถุประสงค์เป้าหมาย และจุดหมายในการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, 2525: 3) จัดเป็นองค์การทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่ง และมวลสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้ และสามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ของชุมชนเองได้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2526: 6) รวมกลุ่มคนที่มีความคิดเห็นไปในแนวทางเดียวกัน และสามารถดำเนินงานกิจกรรมใดๆ เพื่อประโยชน์ร่วมกันได้ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2526: 26-31) และชุมชนจะต้องประกอบด้วยกลุ่มชนที่มีบางสิ่งบางอย่างคล้ายคลึงกัน รวมขึ้นเป็นชุมชนหนึ่ง มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก สถาบัน และกลุ่มคนที่อยู่ในท้องถิ่นที่เดียวกันอยู่ได้กฎหมายหรือข้อบังคับเดียวกัน (จิรพรรณ กาญจนะจิตรา, 2530: 10 – 11) สามารถอาศัยอยู่ร่วมกันในที่ใดที่หนึ่ง โดยมีความรู้สึกผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความรู้สึกนึกคิด และสนใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือสิ่งที่คล้ายๆกันมีการปฏิบัติต่อกันด้วยความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น (ทงศักดิ์ คุ้มไชน้ำ และคณะ, 2534: 4)

จากความหมายต่างๆ ผู้วิจัยได้สรุปว่า ชุมชนหมายถึง กลุ่มคนที่มาอยู่ร่วมกันในเขตหรือบริเวณเดียวกันที่มีความแน่นอนทางด้านพื้นที่ มีการถ่ายทอดวิธีการดำเนินชีวิตที่คล้ายคลึงกัน มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันภายใต้ กฎระเบียบกฎเกณฑ์เดียวกัน และมียอดประกอบของชุมชนดังนี้ คน (People) เป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งของชุมชน หากปราศจากคนเสียแล้วจะเป็นชุมชนไม่ได้ความสนใจร่วมกัน (Common Interest) คนที่อยู่ในชุมชนนั้นจะต้องมีความสนใจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันและความสนใจดังกล่าวเป็นผลมาจากการอยู่ร่วมกันในอาณาเขต

บริเวณเดียวกัน อาณาบริเวณ (Area) คนและสถานที่ที่เกือบจะแยกกันไม่ได้ ต่างก็เป็นส่วนประกอบสำคัญและมีส่วนสัมพันธ์กันมีคนก็ต้องมีสถานที่ แต่การจะกำหนดขอบเขตและขนาดของสถานที่ของชุมชนหนึ่งๆเป็นเรื่องยาก ปะทะสังสรรค์ต่อกัน (Interaction) เมื่อมีคนมาอยู่รวมชุมชนเดียวกันแต่ละคนต้องมีการติดต่อแลกเปลี่ยนและปฏิบัติต่อกัน ความสัมพันธ์ของสมาชิก (Relationship) ความสัมพันธ์ต่อกันของสมาชิกในชุมชนเป็นสิ่งที่ผูกพันให้สมาชิกอยู่ร่วมกันในชุมชนนั้น และวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี (Cultural Traditions) ตลอดจนแบบแผนของการดำเนินชีวิตในชุมชน (Pattern of Community Life) ซึ่งส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายคลึงและเป็นรูปแบบเดียวกัน

2.1.2 องค์ประกอบของชุมชน

องค์ประกอบของชุมชนที่สำคัญ สามารถจำแนกองค์ประกอบของชุมชนไว้ 3 ประการ คือ มนุษย์ สิ่งที่มีมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น และสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นโดยมีสาระสำคัญดังนี้ (ไพรินทร์ เตะรินทร์, 2524: 16 – 20) มนุษย์ Human Component เป็นองค์ประกอบที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในชุมชน จากวิวัฒนาการของมนุษย์เป็นต้นมาจนถึงวันนี้ มนุษย์ชอบอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม หรือนอกจากจำเป็นต้องรวมกันเป็นกลุ่ม ในทุกชุมชนไม่มีใครเลยถูกทอดทิ้งอยู่คนเดียว โดยไม่มีการไปมาหาสู่ติดต่อกับบุคคลอื่นในชุมชนนั้น การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มมีหลากหลายลักษณะและหลายรูปแบบ เช่น ครอบครัว กลุ่มพ่อค้า เป็นต้น คือ มีทั้งกลุ่มที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตลอดจนกลุ่มที่เรียกว่ากลุ่มปฐมภูมิ และกลุ่มทุติยภูมิ ความจำเป็นที่มนุษย์จำเป็นต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่มหรือต้องมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่น ก็เนื่องจากกิจกรรมบางอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน และคนที่เป็สมาชิกของกลุ่มใดๆ ก็ตามย่อมมีความสัมพันธ์ต่อสมาชิกในกลุ่มเดียวกันหรือกับกลุ่มอื่นๆ อีกเป็นลูกโซ่เกี่ยวพันกันไปสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนประกอบที่สำคัญขององค์ประกอบด้านมนุษย์ สิ่งที่มีมนุษย์คิดค้นประดิษฐ์ขึ้น Man - Made Component องค์ประกอบด้านที่สิ่งมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นคือสิ่งที่มีมนุษย์คิดค้นประดิษฐ์ขึ้นมีหลากหลายลักษณะ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม โดยได้นำไปใช้ในชุมชนไม่ว่าจะเป็นเครื่องอำนวยความสะดวก หรือสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ตู้เย็น พัดลม อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เครื่องท่นแรง รถยนต์ นอกจากสิ่งที่เป็นวัตถุแล้ว มนุษย์ยังสร้างแนวความคิด ปรัชญา ค่านิยม ความเชื่อ ความรู้ต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งนั้น องค์ประกอบเหล่านี้แตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน ซึ่งมีสภาพและระดับต่างกัน การประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด และสืบต่อกันไปตลอดเวลาสิ่งทั้งหลายที่มนุษย์คิดค้นขึ้นมานี้จะมีความสัมพันธ์กันต่อกันในแต่ละชนิดของมันเองความสัมพันธ์เหล่านี้คล้ายๆ กับลูกโซ่ที่ต่อกันเป็นช่วงๆ อันเป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ภายในองค์ประกอบของสิ่งที่มีมนุษย์คิดค้นขึ้น เช่น สร้างรถยนต์ขึ้นมาก็นำไปวิ่งบนถนนที่สร้างขึ้นมา และอาจจะทำให้เกิดฝุ่นปลิวไปสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านหรือสามารถที่จะชนผลผลิตพวกพืชผัก ผลไม้ไปขายในตลาดได้เร็วขึ้น เป็นต้น และ

สิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นหรือ Natural Component เป็นองค์ประกอบด้านสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นมาหลายรวมทุกอย่าง ที่เกี่ยวข้องกับพืช สัตว์ ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลาย ซึ่งทุกชุมชนจะมีสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นเป็นส่วนประกอบอยู่ทั้งนั้น สิ่งต่างๆแต่ละชนิดในชุมชนที่ธรรมชาติสร้างขึ้นจะมีความสัมพันธ์ต่อกันเหมือนองค์ประกอบที่กล่าวมาแล้วทั้ง 2 ประเภท เช่น สภาพอากาศที่แห้งแล้งจะทำให้ดินแตกระแหงและไม่มีน้ำเพียงพอสำหรับการเจริญเติบโตของพืชผลทั้งหลาย สรุปได้ว่าองค์ประกอบของชุมชนทั้ง 3 จะมีความสัมพันธ์และมีการปฏิบัติต่อกันอยู่ภายในชุมชนหนึ่งๆ เริ่มจากองค์ประกอบด้านมนุษย์ นอกจากจะมีความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อกันแล้วยังจะต้องไปมีความสัมพันธ์ต่อสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นด้วย เช่น มนุษย์ร่วมมือกันไปช่วยกันตัดไม้ในป่า แล้วนำมาสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นต้น มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลาแต่อย่างไรก็ตามองค์ประกอบดังกล่าวนี้จะไม่มีความเจริญที่ไม่เท่าเทียมกัน เพราะว่ามีตัวบ่งการ (Control Point) หรือกลไกที่มีบทบาทในการควบคุมสนับสนุน หรือส่งเสริมองค์ประกอบ ทั้ง 3 ของชุมชนให้เจริญก้าวหน้า หยุดอยู่กับที่ หรือมีการเปลี่ยนแปลงไป ตัวบ่งการสำคัญนี้คือระบบต่างๆ ในชุมชนหรือ 4 เสาหลักที่เป็นระบบในการจัดการชุมชนได้แก่

1) ระบบการปกครอง

ระบบการปกครอง การบริหารประเทศย่อมขึ้นอยู่กับการจัดรูปการปกครองอาจเป็นแบบกระจายอำนาจ (Decentralization) หรือเป็นรูปแบบรวมอำนาจอยู่ที่ส่วนกลาง (Centralization) และรูปแบบการปกครองย่อมมีอิทธิพลในการกำหนดหรือบ่งการองค์ประกอบของชุมชนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เช่นการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ แบบเสรีประชาธิปไตย ชุมชนที่มีระบบการปกครองต่างกันย่อมมีเสรีภาพ อิสระภาพ แสดงออกต่างกันและย่อมส่งผลสะท้อนมาถึงวิถีชีวิตของบุคคลที่อยู่ในชุมชนนั้น และความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อกันกับองค์ประกอบอื่นๆ ย่อมผิดแผกแตกต่างกันไป

2) ระบบเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจ อิทธิพลของระบบเศรษฐกิจต่อองค์ประกอบนั้นว่ามีมากทีเดียว การที่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งหรือประเทศใดประเทศหนึ่งจะเป็นประเทศอุตสาหกรรมหรือเกษตรกรรมนั้น นับได้ว่าเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน อย่างประเทศไทยเรามากกล่าวกันอยู่เสมอ ระบบเศรษฐกิจเป็นแบบเกษตรกรรม ผลผลิตและรายได้ประชาชาติในใหญ่ได้จากผลผลิตทางการเกษตร เครื่องมือที่ใช้ในชุมชนจึงเป็นเครื่องมือเพื่อการเกษตรเสียเป็นส่วนใหญ่ ปัญหาเรื่องการตลาด การผลิต จึงเป็นปัญหาของการเกษตร แต่หากเป็นชุมชนที่ระบบเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับ

อุตสาหกรรมมากกว่าการเกษตร ชุมชนนั้นก็จะมีความไม่เจริญที่ใช้อุตสาหกรรมมากกว่าการเกษตรกรรม

3) ระบบการศึกษา

ระบบการศึกษา ความเจริญของชุมชนและความล้ำหลังของชุมชน เมื่อเปรียบเทียบกันแล้วจะเห็นว่าระบบการศึกษาได้แผ่ขยายกว้างขวาง สมาชิกในชุมชนมีการศึกษาสูงโดยเฉลี่ยแล้วการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เจริญย่อมมีมาก เพราะการถ่ายทอดวิชาความรู้และการคิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ ย่อมมีมากขึ้นในที่ชุมชนที่สมาชิกในชุมชนนั้นยังไม่มีการศึกษา หรือโดยเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำ ระบบการศึกษาย่อมจะสร้างความสัมพันธ์ของทั้งสามองค์ประกอบ ให้สับสนยิ่งขึ้น หรือแบบง่าย ๆ อย่างเช่น ชุมชนในเมือง คนในชุมชนมีการศึกษามากกว่าในชนบท สถาบันทางสังคม (Social Institution) หรือกลุ่มถาวร (Permanent Groups) มีมากกว่าชนบทซึ่งมีเพียงสถาบันครอบครัวเป็นสถาบันหลัก การรวมกลุ่มเพื่อกระทำการกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน ก็จะทำให้รูปลักษณะต่างๆ และกลุ่มสลายตัวไปเมื่อกิจกรรมสิ้นสุดลง

4) ระบบศาสนา

ศาสนาเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในชุมชนหนึ่งๆ ที่มีความสำคัญไม่น้อย โดยเฉพาะในชุมชนที่ยังอยู่ในขั้นพัฒนา (Developing Community) คือ ศาสนา ศาสนาในที่นี้ย่อมหมายถึงความรวมถึงความเชื่อในสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ และการกระทำต่างๆ ทางศาสนา การศึกษาของนักมานุษยวิทยาพบว่า อิทธิพลเรื่องความเชื่อศาสนาหรือลัทธิศาสนาของชุมชนนั้นมีอิทธิพลมากที่จะสร้างความสัมพันธ์ หรือเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของชุมชนหนึ่งไปได้อย่างมาก

2.1.3 องค์ประกอบของชุมชน

(ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 3, 2535 : 4) ได้จำแนกองค์ประกอบของชุมชนเป็น 3 ประการ ได้มีนักวิชาการผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนในภาคสนาม นำไปใช้เป็นแนวทางจำแนกองค์ประกอบชุมชน โดยเฉพาะชุมชนในระดับหมู่บ้าน ว่ามีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ คน สิ่งแวดล้อม และสถานการณ์ โดยมีคำอธิบายประกอบดังนี้

1) คน

คน เป็นองค์ประกอบสำคัญของชุมชน และเป็นเป้าหมายสำคัญที่ต้องได้รับการพัฒนา ก่อนสิ่งอื่นๆ ถ้าเราสามารถพัฒนาคนในชุมชนได้แล้ว การพัฒนาด้านอื่น ๆ ก็จะเกิดผลสำเร็จตามมา แต่ถ้าเราไม่สามารถพัฒนาคนได้แล้ว การพัฒนาด้านอื่น ๆ ก็จะประสบกับความล้มเหลว โดย

สิ้นเชิง ดังนั้นในการพัฒนาชุมชนจึงเป็นหลักการพัฒนาคนเป็นที่สำคัญ กลุ่มคนควรได้รับการพัฒนาในชุมชนมีหลายกลุ่ม เช่น เด็กเล็ก เยาวชน สตรี ผู้นำท้องถิ่นและกลุ่มผู้นำกลุ่มต่างๆ รวมทั้งประชาชนทุกเพศทุกวัย ที่มีปัญหาในการดำรงชีวิตด้านต่างๆ

2) สิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบ ๆตัวคน ซึ่งมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งแวดล้อมเหล่านี้จะเป็นสมบัติร่วมกันของชุมชน เช่น ถนน สะพาน ป่าไม้ แหล่งน้ำ วัด โรงเรียน ศูนย์พัฒนาหมู่บ้าน สถานีอนามัย ที่สาธารณะ ตลอดจนสิ่งที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการพัฒนาในด้านต่างๆ ของชุมชน สิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กับตัวคนมาก เพราะถ้าสิ่งแวดล้อมไม่ดี ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนก็จะเกิดความลำบากตามไปด้วย

3) สถานการณ์

สถานการณ์ หมายถึง เหตุการณ์หรือความเคลื่อนไหวต่างๆในชุมชนอันเป็นผลมาจากการติดต่อปะทะสังสรรค์กันระหว่างคนในชุมชน ทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ถ้าการติดต่อปะทะสังสรรค์กันระหว่างคนเป็นไปในแนวทางที่ดี สถานการณ์ก็จะดี แต่ถ้าการติดต่อปะทะกันระหว่างคนเป็นไปในทางลบ เช่น การชิงดีชิงเด่น การแก่งแย่งผลประโยชน์ ขาดความร่วมมือสามัคคี สถานการณ์ในปัจจุบันก็จะเลวร้ายลงไปด้วย ดังนั้นองค์ประกอบทั้ง 3 ประการของชุมชน ถ้าเราสามารถทำให้เป็นคนดี สิ่งแวดล้อมดี และสถานการณ์ก็จะดีตามไปด้วย จะทำให้ชุมชนน่าอยู่ มีความสงบสุข ประชาชนก็จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีที่สุดในที่สุด

2.1.4 โครงสร้างชุมชน

(เสถียร เหลืองอร่าม .ม.ป.ป 140) ได้กล่าวว่าโครงสร้างชุมชน โครงสร้างชุมชนเปรียบเสมือนกับต้นไม้ ซึ่งประกอบไปด้วยราก ใบ ลำต้น และส่วนประกอบอื่นๆ หรือถ้าเปรียบกับบ้านก็ได้แก่ พื้น เสา ชื่อ คาน เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ประกอบเข้าด้วยกันอย่างเป็นระเบียบ ส่วนโครงสร้างของชุมชนบทที่สำคัญประกอบด้วยบุคคล/กลุ่มคนสถานภาพและบทบาท ระบบสังคม สถาบันทางสังคม การแบ่งชนชั้นทางสังคม ดังนี้

1) บุคคล หมายถึง คนหนึ่ง ๆที่มีคุณลักษณะหรือบุคลิกแตกต่างกันไป เนื่องจากพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนด

2) กลุ่มคน หมายถึง บุคคลตั้งแต่ 2 คน ที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมด้วยการกระทำต่อกัน คือ มีปฏิริยาโต้ตอบกันและเข้าใจกัน

3) สถานภาพและบทบาท ได้แก่ ตำแหน่งหน้าที่ของบุคคลซึ่งผูกพันกันอยู่ในสังคม บุคคลแต่ละคนจะมีสถานภาพและบทบาทหลายอย่างตามกลุ่มที่สังกัดอยู่

4) ระบบสังคม เป็นเครื่องมือซึ่งกำหนดและเป็นแนวทางให้สมาชิกของสังคมยึดถือปฏิบัติเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและสงบสุขของสังคม

5) สถาบันทางสังคม หมายถึง คุณธรรมและกิจกรรมบางอย่างที่มีความสำคัญต่อสังคมมนุษย์ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันทางการเมืองการปกครอง สถาบันนันทนาการ เป็นต้น

2.1.5 การแบ่งชนชั้นทางสังคม

(เสถียร เหลืองอร่าม .ม.ป.ป 140) ได้กล่าวว่าการแบ่งชนชั้นทางสังคม ได้แก่ การแบ่งชั้นในสังคมเมือง คือ ตระกูล เจ้านาย ขุนนาง ขุนหลวง พระ พระยา ความสำเร็จทางราชการ อำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ชนิดของอาชีพ การแบ่งชนชั้นในสังคมชนบท คือ ชนชั้นผู้นำท้องถิ่นกับชนชั้นชาวบ้านทั่วไป

2.1.6 ภารกิจหน้าที่ของชุมชน

(ไพรินทร์ เศษะรินทร์, 2524: 24-30) ได้กล่าวว่ ภารกิจหน้าที่ของชุมชน ตามแนวคิดของนักสังคมวิทยาชนบทและนักสังคมมานุษยวิทยาได้กำหนดภารกิจหน้าที่ของชุมชน ให้บริการขั้นต้นแก่สมาชิก ซึ่งหมายถึง สิ่งที่สมาชิกของชุมชนทุกเพศวัยต้องใช้ และเป็นสิ่งที่ทำให้สมาชิกในชุมชนมีความสุข สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน และสามารถถ่ายทอดวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณีของท้องถิ่นสืบต่อไป ตัวอย่างบริการขั้นต้นที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ คือ สถานพยาบาล หรือ สถานีอนามัย เมื่อสมาชิกเจ็บป่วยต้องอาศัยสถานีอนามัย ต่อมาโรงเรียนก็จะให้การศึกษาอบรมสั่งสอนวิชาความรู้แก่สมาชิกใหม่ และถัดมาอีกคือ สถาบันศาสนา ซึ่งรวมถึงความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งควบคุมพฤติกรรมให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขภายในชุมชน จะต้องจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้นสำหรับสมาชิก สิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้นย่อมแล้วแต่ประเภทของชุมชน และความเจริญมากน้อยของชุมชน แต่โดยสรุปแล้วควรจะต้องมีสิ่งต่อไปนี้คือ ถนนภายในชุมชน และถนนติดต่อชุมชนภายนอกน้ำกิน และน้ำใช้เพื่อการประกอบอาชีพ ไฟฟ้า สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และสนามกีฬา ถ้าจะนำมาเปรียบเทียบกับหมู่บ้านในชนบทไทยแล้วในปัจจุบันดูเหมือนจะยังกววนอยู่เรื่องน้ำกิน น้ำใช้ที่มีไม่เพียงพอทุกฤดูกาล ถนนติดต่อทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน บางหมู่บ้านมีพร้อมแล้วทั้งเรื่องน้ำและถนน กำลังต้องการไฟฟ้า และบางแห่งการจัดให้มีน้ำกินน้ำใช้ ยังไม่เพียงพอ ก็โคดมาจัดให้มีไฟฟ้าก่อนก็มี ซึ่งการจัดให้มีหน่วยการปกครอง

ท้องถิ่น หน่วยการปกครองท้องถิ่น หน่วยการปกครองท้องถิ่นจะทำหน้าที่เป็นผู้จัดระเบียบชุมชน เป็นตัวแทนของสมาชิกชุมชนที่จะตัดสินใจในการกระทำหรือไม่กระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน ถ้าเป็นชุมชนสมัยก่อนก็เหมือนหัวหน้าเผ่าหรือหัวหน้าหมู่บ้านที่ ชาวบ้านให้การเคารพนับถือ หน่วยการปกครองท้องถิ่นในหลายประเทศก็จัดทำในรูปแบบต่างๆ กัน ไป บางแห่งใช้วิธีการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชนบางแห่งใช้การแต่งตั้งจากทางราชการ และบาง แห่งก็ผสมกัน แม้ว่าประชาชนเลือกตั้งแล้วก็ยังต้องให้ราชการเห็นชอบด้วย จึงแต่งตั้งให้เป็นได้ หรือ มิฉะนั้นก็ส่งคนของทางราชการมาควบคุมการบริหาร โดยจัดให้มีการรักษาคุ้มครองรักษาสวัสดิภาพ ของสมาชิก ทั้งทรัพย์สินและร่างกาย ความสงบสุขของชุมชนทางสวัสดิภาพ ทรัพย์สิน และร่างกาย ถ้ามองในชุมชนที่เจริญมากแล้ว ก็คือ จัดให้ตำรวจเป็นผู้ให้การคุ้มครอง แต่ในหมู่บ้านชนบทไทยผู้ให้ การคุ้มครอง เรื่องแบบนี้อาจเป็นชาวบ้านในหมู่บ้านเอง จัดให้มีเวรยามคอยป้องกันวัว ควาย สัตว์เลี้ยง ในบริเวณหมู่บ้านบางแห่งใช้ชายฉกรรจ์ ในหมู่บ้านบางแห่งใช้ชายฉกรรจ์ในหมู่บ้านเป็นผู้ช่วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

ปัจจุบันมีการคุกคามทางการเมือง บางหมู่บ้านจัดให้มีการรักษาดินแดน นอกจากการ ปกป้องรักษาทรัพย์สินของชาวบ้านแล้ว ยังทำการต่อสู้ป้องกันการบุกรุกของบุคคลที่เข้ามาคุกคาม และก่อให้เกิดให้เกิดการปั่นป่วนภายในหมู่บ้าน ที่เรียกว่า ผู้ก่อการร้าย ในบางท้องถิ่นมี พลเรือน ตำรวจ และทหาร ที่ทำหน้าที่ เป็นชุดคอยคุ้มครองอาศัยอยู่ในบ้าน แต่ฝ่ายป้องกันที่มีประโยชน์ต่อ ชุมชนอย่างยิ่ง คือ หน่วยป้องกันที่ชุมชนจัดตั้งขึ้นเอง ส่วนจะทำได้เพียงไรขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของ ผู้นำในหมู่บ้าน ดำรงไว้ซึ่งภาระหน้าที่ทางสรีรวิทยาของสมาชิกภายในชุมชน สมาชิกภายในชุมชนที่ เกิดมาแทนสมาชิกที่ตายจากไปจะต้องได้รับการเลี้ยงดูเอาใจใส่ ในเรื่องปัจจัยทั้ง 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่มการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ นอกจากเป็นภาระหน้าที่ของครอบครัวแล้ว ชุมชนต้องทำหน้าที่ คอยให้ความช่วยเหลือสนับสนุนเรื่องบริการเหล่านี้แก่สมาชิกในชุมชน

นักการศึกษาได้อธิบายต่อไปว่า การจัดบริการในด้านนี้รวมไปถึงการรักษาคุ้มครอง สวัสดิภาพของสมาชิก และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในรูปวัสดุสิ่งก่อสร้างที่จะนำมา เพื่อสนับสนุนปัจจัย 4 ดังกล่าวด้วย พิจารณาให้ดีก็คือ การรวมบริการและสิ่งอำนวยความสะดวก บางอย่างในชุมชนนั่นเอง มีการบริการทางเศรษฐกิจและบริการอื่นๆ เพื่อสมาชิก ภาระหน้าที่ในข้อนี้ ได้พยายามถึงความต้องการของสมาชิกในชุมชนในด้านเศรษฐกิจ รวมตลอดถึงบริการในด้าน เศรษฐกิจ หมายถึงในด้านการตลาด การให้ความรู้ในรูปของการฝึกอบรมให้สมาชิกมีความสามารถในการ ประกอบอาชีพที่ตนถนัด ภายในชุมชนควรจะจัดให้มีการแบ่งผลผลิตตามสัดส่วนความเสมอภาคพอสมควรระหว่างสมาชิกในชุมชนทุกชุมชน ควรจะต้องมีการแบ่งการใช้แรงงานให้ถูกต้องตาม

วัยและอายุของคนในชุมชน แบ่งแยกตามความถนัดและวัยที่เหมาะสม เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีประสิทธิภาพที่สุด

ในการผลิตสมาชิกใหม่ของชุมชน ผู้วิจัยได้อธิบายถึงภาระหน้าที่ของชุมชนในเรื่องนี้เป็นการเตือนให้ระวังว่าบางชุมชนไม่สนใจต่ออัตราการเกิดของคนในชุมชนไม่มีการวางแผนครอบครัว การเกิดเป็นเรื่องของธรรมชาติไม่ควรจะป้องกัน หากมีสมาชิกเกิดใหม่ จนชุมชนไม่สามารถให้บริการและเลี้ยงดูให้เป็นผู้มีคุณภาพ ชุมชนย่อมประสบกับปัญหาและมักเป็นชุมชนที่อยู่ในประเทศกำลังพัฒนา การให้ความสนใจเป็นพิเศษในการให้การศึกษา การปลูกฝังของสมาชิกสมาชิกของชุมชนให้อยู่ในแนวทางที่ชุมชนต้องการ ทุกชุมชนต้องตั้งความหวังในเรื่องความเจริญก้าวหน้าซึ่งอยู่ในสมาชิกรุ่นใหม่ ของชุมชน จะต้องระมัดระวังและมีการวางแผนในการศึกษาอบรมปลูกฝังชนรุ่นหลัง และจะเริ่มวางระบบตั้งแต่ครอบครัว เพื่อนเล่นในโรงเรียน ถึงสังคมการทำงานที่ตนมีอาชีพในวงการนั้น การรักษาความสงบเรียบร้อยภายในชุมชน การจัดสวัสดิการแก่สมาชิกในชุมชนนอกจากจะจัดในรูปของขนบธรรมเนียมประเพณีแล้ว ยังหมายถึงข้อกำหนดกฎหมายที่ใช้ในชุมชน เกี่ยวกับหน้าที่ของชุมชนดังกล่าว ชุมชนชนบทของไทยมีลักษณะที่เด่นและเป็นข้อดีของที่มีสถาบันทางศาสนา ตลอดจนความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีของหมู่บ้าน ที่มีส่วนช่วยควบคุมความประพฤติเพื่อให้เกิดความสงบสุขในชุมชน หน้าที่สร้างสรรค์ ปลูกฝังค่านิยมของสมาชิกในชุมชน การยอมรับบทบาท แนวความคิดริเริ่มที่ดี จะเป็นกำลังใจและความภาคภูมิใจของสมาชิกในชุมชนก่อให้เกิดความผูกพันทางจิตใจแก่สมาชิกในชุมชน

นอกจากนี้ชุมชนจะต้องแสดงออกถึงการเอาใจใส่ต่อคนทุกรุ่นทุกวัยที่อยู่ในชุมชนเกิดทัศนคติที่ดีและสรัทธาต่อชุมชนของตน ซึ่งจะเป็นการให้บทบาทที่ดีแก่สมาชิกในชุมชนทางอ้อมอีกด้วย ในหมู่บ้านไทยที่มีการจัดงานบุญต่างๆ ก็มีประโยชน์และเสริมสร้างคุณค่าของชีวิตของคนในชุมชน ทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจเป็นการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้เกิดในชุมชนอีกด้วย

2.1.7 ลักษณะของชุมชนชนบท และชุมชนเมือง

(นาถ พันธมนาวิน, 2523 : 19-23; และประดิษฐ์ มัชฌิมา, 2522: 43-48) กล่าวว่าลักษณะของชุมชนชนบทและชุมชนเมือง มีการจัดแบ่งประเภทของชุมชนออกเป็นเป็นประเภทต่างๆ โดยใช้หลักเกณฑ์ในการแบ่งแตกต่างกันออกไป เช่นแบ่งตามจำนวนพลเมือง แบ่งตามหน่วยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ แบ่งตามความสัมพันธ์กับหน่วยงานของรัฐ แบ่งตามลักษณะพิเศษของประชาชน แบ่งตามลักษณะด้านนิเวศวิทยา แบ่งตามกิจกรรมทางสังคม แบ่งตามหน่วยการปกครอง

และลักษณะของคนในชุมชน คือชุมชนชนบท และชุมชนเมือง โดยมีลักษณะของชุมชนเมืองและชุมชนชนบทเท่านั้น

1) ชุมชนชนบท (Rural Community)

ชุมชนชนบท (Rural Community) เป็นบริเวณที่ผู้คนอาศัยอยู่กันตามภูมิประเทศ ที่อยู่นอกเขตเมืองโดยมีบ้านเรือนกระจัดกระจายทั่วไป และรวมกันอยู่เป็นหมู่ ซึ่งใช้เป็นศูนย์กลางในการกระทำกิจกรรมร่วมกัน โดยคนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดด้วยเหตุนี้ เมื่อกล่าวถึงชุมชนชนบทจึงเป็นที่เข้าใจตรงกันว่า เป็นชุมชนที่อยู่ในบริเวณของตำบลและหมู่บ้าน ซึ่งเป็นหน่วยการปกครองท้องที่หน่วยหนึ่งของรัฐบาล ลักษณะของชุมชนชนบท ชาวชนบทอยู่ร่วมกันอย่างใกล้ชิด ทุกคนรู้จักกันดี มีการติดต่อและไปมาหาสู่กันเป็นประจำ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัว และเพื่อนบ้านมีมาก ชีวิตความเป็นอยู่และการจัดการทางสังคมเป็นแบบกลุ่มปฐมภูมิ (primary group) คือมีการติดต่อและสัมพันธ์กันแบบส่วนตัวและอย่างเป็นกันเอง มีการติดต่อและคบค้าสมาคมกับเพื่อนบ้านใกล้เคียงเป็นส่วนใหญ่ มีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและยาวนาน ชาวชนบทมีลักษณะคล้ายคลึงกัน (Homogeneous) คือ มีชีวิตความเป็นอยู่คล้ายกัน มีฐานะทางเศรษฐกิจ การศึกษา และสังคมคล้ายกันหรือเท่าเทียมกัน นับถือศาสนาเดียวกัน มีทัศนคติหรือความเชื่อคล้ายกัน การเลื่อนชั้นทางสังคม การอพยพโยกย้าย และการเปลี่ยนแปลงอาชีพ มีน้อย โดยมากมักประกอบอาชีพเดิม ซึ่งส่วนมากเป็นอาชีพเกษตรกรรม รักถิ่นฐาน ไม่ชอบอพยพโยกย้ายไปไหนง่ายๆ และการเลื่อนฐานะทางสังคม (Social Family) คือ สมาชิกในครอบครัวมีมาก นอกจากพ่อแม่และลูกแล้ว อาจจะมีพ่อแม่ยาย ญาติและครอบครัวอื่นๆ รวมอยู่ด้วย มีอัตราการเกิดสูง (Height birth Rates) มีเวลาอยู่ด้วยกันนาน จึงทำให้เกิดลูกมากอีกประการหนึ่งเป็นเพราะชาวชนบทมีการศึกษาน้อย ขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องการคุมกำเนิดและวิธีการคุมกำเนิด ตลอดจนมีรายได้น้อย ไม่เพียงพอที่จะซื้อยา หรือจ้างทำหมันผ่าตัดได้มีระดับการศึกษาและอาชีพต่ำ เพราะขาดสถาบันการศึกษา ขาดสิ่งจูงใจ ขาดรายได้ ขาดอุปกรณ์เครื่องมือการศึกษาและขาดสถาบันฝึกฝนอาชีพที่อยู่ใกล้เคียง ทำให้ชาวชนบทมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ตามมิตตามเกิดเป็นคนหัวโบราณ (Conservative) เชื่อโชคลาง มีความคิดคับแคบ ยากต่อการเปลี่ยนแปลง มีความเชื่อตามประเพณี ท้อแท้ ไม่กระตือรือร้น เคยเชื่ออย่างไอก็เชื่อนั้น มีอายุเฉลี่ยแล้วน้อยกว่าชาวเมือง เพราะขาดอาหารและสิ่งบำรุงร่างกายอย่างเพียงพอขาดแพทย์และพยาบาลที่จะให้บริการแก่ประชาชน ขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องความสะอาดและอนามัย ขาดการวางแผนชีวิตและครอบครัวที่ถูกต้อง ทั้งนี้เพราะขาดความรู้และประสบการณ์ ทำให้ดำเนินชีวิตไปวันๆ อย่างตามมิตตามเกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ เป็นเรื่องของภายนอก หรือมาจากภายนอก ไม่ใช่เกิดจากความรู้ความเข้าใจของตนเอง ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยในสิ่งที่ไม่จำเป็น เช่น ในงานแต่งงาน บวชนาค งานศพ ทำบุญ หรืองานฉลองอื่นๆ มีการใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมาก ขาดสถาบันและบริการสาธารณะอื่น ๆ

ที่จะอำนวยความสะดวกแก่ชุมชน เช่น โรงเรียน พยาบาล ไฟฟ้า ประปา ถนน ตลาด เป็นต้น มักจะทำงานเป็นฤดูกาล และมีการว่างงานเป็นประจำมีการช่วยเหลือกันโดยไม่คิดมูลค่า หรือต้องการสิ่งตอบแทน การควบคุมสังคม (Social Control) ขึ้นอยู่กับกลุ่มปฐมนิคมเป็นส่วนใหญ่

2) ชุมชนเมือง (Urban Community)

ชุมชนเมือง (Urban Community) หมายถึง อาณาบริเวณที่มีประชากรอยู่ร่วมกันจำนวนหนึ่ง และต้องมีความหนาแน่นมากพอสมควร เป็นบริเวณที่มีอาคารบ้านเรือนหนาแน่นอยู่ในเขตการปกครองแบบใดแบบหนึ่ง ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนมีการประกอบอาชีพที่แตกต่างกันออกไปมีความเจริญเป็นศูนย์กลางต่างๆ และรวมทั้งความเสื่อมโทรมต่างๆ อยู่ด้วย เช่น สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ เป็นต้น มีลักษณะของชุมชนเมือง ประชาชนอยู่กันอย่างแออัด หนาแน่น ทั้งนี้เนื่องจากสังคมเมืองมักเป็นศูนย์กลางของการติดต่อค้าขาย การศึกษา การคมนาคม ทำให้ประชากรมุ่งมาอาศัยอยู่ที่นี่มาก จึงทำให้เกิดสภาวะการแออัดเกิดขึ้น ความเป็นอยู่ของชุมชนมีลักษณะเป็นแบบตัวใครตัวมัน การติดต่อระหว่างกันของบุคคลมักจะเป็นทางการ และมีพิธีการ ความสัมพันธ์ส่วนตัวมีน้อย แม้บ้านใกล้กันก็จะไม่ค่อยรู้จักกัน การติดต่อและคบค้าสมาคมกับบุคคลทั่วไปเป็นแบบทุติยภูมิ (Secondary group) ขาดความใกล้ชิดและความเป็นกันเอง การพบปะติดต่อกันขึ้นอยู่กับผลประโยชน์มากกว่าความใกล้ชิดสนิทสนมซึ่งส่วนมากเป็นเพราะมีผลประโยชน์ร่วมกันหรืออย่างเดียวกัน เน้นด้านวัตถุนิยม

ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ต้องดิ้นรนขวนขวายหาเลี้ยงชีพ มีการแข่งขันกันตลอดเวลา ทำให้ไม่ค่อยเห็นความสำคัญของความสัมพันธ์ทางจิตใจได้รับอิทธิพลจากตะวันตกเข้ามา การที่สังคมเมืองไทย มีลักษณะเป็นศูนย์กลางของความเจริญในด้านต่างๆ จึงสามารถเป็นแหล่งรับอารยธรรมและขนบธรรมเนียมของต่างประเทศ ได้ง่าย โดยเฉพาะอารยธรรมตะวันตก การควบคุมทางสังคมใช้รูปแบบที่เป็นทางการ คือ ใช้เจ้าหน้าที่ควบคุม และใช้กฎหมายบังคับลงโทษผู้ที่ปฏิบัติผิดต่อกฎระเบียบวินัยของสังคม ลักษณะการตั้งบ้านเรือน เนื่องจากที่ดินในเมืองมีราคาแพงมาก การปลูกสร้างบ้านเรือนในเขตเมืองจึงจะสร้างเป็นตึกหลายชั้นขยายในแนวดิ่ง มีช่องว่างระหว่างประชากรมาก ทั้งนี้เพราะเมืองเป็นที่รวมของคนหลากหลายอาชีพ (Heterogeneous) เช่น ในกรุงเทพมหานครมีคนหลายชาติ หลายภาษา หลายศาสนา ดังนั้นจึงมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไปแล้วแต่เชื้อชาติ ศาสนา การศึกษา และสิ่งแวดล้อมที่คนนอกจากนั้นระดับรายได้ การศึกษา และมาตรฐานความเป็นอยู่ของชาวเมืองก็แตกต่างกันมากด้วย

การเลื่อนฐานะทางสังคม (Social Mobility) เช่น การปรับอาชีพ หรือฐานะทางสังคมมีมากมีการแบ่งงานกันทำและทำงานกันตามความถนัดเฉพาะอย่าง (Specialization) เช่น กรรมกรตามโรงงานเสมือน ข้าราชการ ช่างฝีมือทนายความ หมอ ครู คนต่างด้าว ต่างก็ทำงานตาม

ความถนัดของตนเองมีสินค้าบริการ สถาบันทางสังคม และเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ มากมาย หลายชนิดให้เลือก มีโรงเรียน โรงหนัง หรือ โรงละคร พิพิธภัณฑ์ ห้างสรรพสินค้า โรงภาพยนตร์ ไฟฟ้า และน้ำประปา สำหรับบริการแก่ประชาชนโดยทั่วไป ขาดธรรมชาติและสถานที่พักผ่อนหย่อนใจตามธรรมชาติ ทุกอย่างต้องสร้างขึ้นเองให้ใกล้เคียงกับธรรมชาติ เช่น สระว่ายน้ำ น้ำพุ หรือสวนสาธารณะ เป็นต้น มีครอบครัวขนาดเล็ก โดยมากมีเพียงพ่อแม่ลูกเท่านั้น มีอัตราการเกิดต่ำ เพราะชาวเมืองรู้และเข้าใจถึงวิธีการคุมกำเนิด และมีโรงพยาบาลและสถานบริการในเรื่องนี้ที่เพียงพอ การเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นไปอย่างรวดเร็วเนื่องจากมีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการต่างๆ ความใกล้ชิดกับวัฒนธรรมตะวันตกทำให้ชาวเมืองคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ขึ้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีการศึกษาและอาชีพสูง เพราะมีรายได้มาก มีมหาวิทยาลัยมากมาย สถาบันการศึกษาและสถาบันฝึกอาชีพมีอยู่ทั่วไป มีความคิดก้าวหน้า ไม่เชื่องม่าย เพราะได้รับการศึกษา มีเหตุผล ความบิบบั๊นทางเศรษฐกิจและสังคมมีมากและรุนแรง เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนชนบท ทำให้มีความเห็นแก่ตัว ทุกคนต้องต่อสู้เพื่อตนเองและครอบครัว การช่วยเหลือระหว่างเพื่อนบ้านมีน้อย ที่อยู่อาศัยคับแคบ แออัด ขาดสถานที่เล่นและพักผ่อนสำหรับเด็ก ชาวเมืองส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินและบ้านเป็นของตัวเอง ชาวเมืองมีระดับรายได้ระหว่างคนรวยและคนจนแตกต่างกันมาก

(ชยันต์ วรรณะฤติ, 2536 : 35) กล่าวว่าการศึกษามุมชนเป็นการศึกษาและอธิบายอย่างเป็นระบบว่า มุมชนนั้นมีสภาพโดยรวมเป็นอย่างไร มีเงื่อนไขทางด้านสิ่งแวดล้อม รูปแบบการผลิตหรือการทำมาหากิน มีรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน มีการจัดระเบียบสังคม โครงสร้างในชุมชน องค์การของชาวบ้านมีปัจจัยหรือมีอิทธิพลจากชุมชนภายนอกมาเกี่ยวข้องอย่างไร มุมชนมีองค์ความรู้ที่ได้สะสมมา มีวิธีการ มีศักยภาพอย่างไรในการแก้ปัญหาและมีปัจจัยต่างๆ ที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางและรูปแบบของความสัมพันธ์ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ ถ้าสามารถเก็บรวบรวมได้ ก็จะนำมาซึ่งความเข้าใจใน การเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลง

(มงคล พนมมิตร และชาดิชา ยรัตน์ศิริ, 2540: 21) กล่าวว่า การศึกษามุมชนคือ กระบวนการที่พัฒนาสามารถวิเคราะห์ชุมชนในงานพัฒนาได้ โดยการศึกษาชุมชน นักพัฒนาจะต้องยอมรับในแง่ที่ชุมชนแต่ละชุมชนมีความแตกต่างในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง เพื่อให้เข้าใจลักษณะของแต่ละชุมชนอย่างแท้จริง (ธนพรรณ ธานี, 2540: 34) และการที่นักพัฒนาซึ่งเป็นคนภายนอกชุมชนเข้าไปทำความเข้าใจทำความเข้าใจชุมชนก่อนที่จะลงมือทำงานร่วมกับชุมชนนั้นๆ ถือเป็นหัวใจในการเริ่มต้นของงานพัฒนาทุกๆ ด้าน เพราะถ้าไม่รู้จักไม่เข้าใจชุมชนอย่างเพียงพอเป้าหมายและทิศทางการทำงานของเราก็จะไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันเพื่อที่จะได้กำหนดและวางแผนเพื่อการพัฒนาชุมชนร่วมกัน

(มงคลชัย อรัญญา, 2540: 4) กล่าวว่าการศึกษาชุมชน เพื่อการพัฒนา หมายถึง การที่ นักพัฒนาซึ่งเป็นคนภายนอกชุมชนหรือผู้มีอาชีพอื่น เข้าไปเรียนรู้เรื่องราวของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจในชุมชนว่ามีองค์ประกอบใดบ้างมีโครงสร้าง มีคุณลักษณะทั้งทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง การเรียนรู้มีสถานการณ์ใดที่เกิดขึ้นในชุมชน มีประวัติ ความเป็นมา ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน และมีความคิดเห็นต่อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวเขา มีปัญหา ความเดือดร้อน มีความต้องการที่จะแก้ไขปรับปรุงหรือไม่ มีศักยภาพในการช่วยชุมชน เช่น ผู้นำ กลุ่ม หรือการรวมตัวที่เข้มแข็งการศึกษาชุมชนที่มีประสิทธิภาพว่าต้องนำมาซึ่งความรู้เรื่องพื้นที่ สถานการณ์และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนกับความเข้าใจเรื่องของคนในชุมชนว่าเขามีแบบแผนในการ ดำเนินชีวิตและการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ เพื่อให้สามารถระบุปัญหา และกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบ จากปัญหานั้นได้อย่างถูกต้อง รวมทั้งประเมินศักยภาพต่าง ๆ ของชุมชนได้ อันจะนำมาซึ่งการกำหนด โครงการ กิจกรรมเพื่อการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหา

2.1.8 การพัฒนายั่งยืน (sustainable development)

(คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา, 2550) กล่าวว่า การพัฒนายั่งยืน (sustainable development) คือ การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของปัจจุบันโดยไม่ทำให้ผู้คนในอนาคตเกิดปัญหาในการตอบสนองความต้องการของตนเอง การพัฒนายั่งยืนรวมความถึง 3 ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมซึ่งเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน โครงการพัฒนาใดๆต้องคำนึง ถึงองค์ประกอบทั้งสามด้านนี้ การพัฒนายั่งยืนเป็นมากกว่าเพียงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นการ เปลี่ยนโครงสร้างระบบเศรษฐกิจและสังคมเพื่อลดการบริโภคทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมลงไปใน ระดับที่ยังรักษาความสมดุลที่ดี ทำให้คนอยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่ทำลายล้างอย่างที่ผ่านมาและทำ กันอยู่หลายแห่ง ให้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชนอยู่ดีกินดีและอยู่เย็นเป็นสุข“การพัฒนายั่งยืน” เป็นคำที่ถูกใช้ คู่ไปกับคำว่า ธรรมภิบาล (good governance) ถือว่าเป็นสองคำที่สัมพันธ์กันอย่างแยกจากกัน มิได้ โดย โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) เห็นว่าการพัฒนาจะยั่งยืนได้ถ้าหากมีธรรมภิ บาลก่อให้เกิดการพัฒนายั่งยืนพัฒนามนุษย์ (human development) หมายถึงการเปิดทางเลือก มากมายผู้คนในสังคม หมายถึงว่าการให้อิสรภาพผู้ชายผู้หญิง โดยเฉพาะคนจนและคนที่อยู่ในภาวะ อยากลำบากเสี่ยงอันตรายเป็นศูนย์กลางของกระบวนการพัฒนารายงานของ (UNDP) 1999 ได้แสดง ให้เห็นว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจ ไม่ได้เป็นหลักประกันการพัฒนายั่งยืนและไม่ได้ขจัดปัญหาความ ยากจนให้หมดไปเช่น บางประเทศมีรายได้ให้ประชาชาติต่อหัวสูงกลับอยู่ในระดับต่ำของการพัฒนา มนุษย์ มีปัญหาความเหลื่อมล้ำแตกต่างระหว่างประเทศร่ำรวยและประเทศยากจนระหว่างคนรวย กับคนจนในประเทศเดียวกัน ช่องว่างที่ถ่างออกไปเรื่อยๆการพัฒนามนุษย์มีอยู่ 5 ลักษณะคือ

1) การสร้างความเข้มแข็ง (empowerment) คือการเพิ่มขีดความสามารถในการเลือกทางและทางเลือกให้ผู้คนได้เป็นอิสระจากความหวาดกลัวจากสิ่งที่พวกเขาคาดแคลน และให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องที่มีผลกระทบต่อชีวิต

2) ความร่วมมือ (co-operation) ผู้คนสัมพันธ์กันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

3) ความเท่าเทียม (equity) คนมีโอกาเข้าถึงทรัพยากรการศึกษาการดูแลสุขภาพการจัดการชีวิต ทรัพยากร ชุมชนของตนเอง

4) ความยั่งยืน (sustainability) การพัฒนานี้ไม่ทำลายทรัพยากรและโอกาสของคนรุ่นต่อไปแต่สร้างหลักประกันให้คนในอนาคตเป็นอิสระจากความยากจนและได้ใช้ความสามารถขั้นพื้นฐานของตัวเอง

5) ความมั่นคงปลอดภัยอันตราย (security) ในชีวิตทรัพย์สินการคุกคามจากโรคและภัยอันตราย

การพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ การพัฒนาที่สนองตอบความต้องการของชนรุ่นปัจจุบันโดยไม่กระทบกระเทือนชนรุ่นต่อไปในการที่จะสนองตอบความต้องการของตนเอง ซึ่งหมายถึงขีดจำกัดของสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงความยุติธรรมในสังคมระหว่างชนรุ่นเดียวกันกับชนรุ่นต่อไป เมื่อนำแนวความคิดนี้มาพิจารณาเรื่องชุมชนเมือง จึงมีการกำหนดแนวทางของการตั้งถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน (Sustainable Human Settlements) เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของเมืองและสิ่งแวดล้อม (Agenda 21 for Sustainable Development) การพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบยั่งยืน (Sustainable Housing) มีหลักการโดยสังเขป ดังนี้

1) มิติทางการก่อสร้าง (Construction Perspective) ทนทาน (Lifespan) ปรับเปลี่ยนได้ (Adaptability)

2) มิติทางสังคมและเศรษฐกิจ (Social and Economic Perspective) ค่าใช้จ่ายพอเหมาะ (Affordability) ทั้งสำหรับที่พักอาศัยโดยตรง (Direct Costs) และสำหรับค่าใช้จ่ายทางอ้อม (Indirect Costs) อาทิ ค่าเดินทางโดยไม่ส่งผลต่อค่าใช้จ่ายที่จำเป็นสำหรับปัจจัยพื้นฐานอื่นๆ สภาพแวดล้อมที่ดีทั้งสุขภาพกายและจิตใจ มีสภาพแวดล้อมที่ดีในเชิงจิตศาสตร์ และสังคมศาสตร์ เปลี่ยนจากที่อยู่อาศัย (a place to live) ให้เป็นบ้าน (home) และสร้างโครงข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง

3) มิติทางสิ่งแวดล้อม (Eco-efficiency Perspective) ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า (Rational and Efficient use) ประกอบด้วย พลังงาน (Energy) วัสดุ (Construction) และพื้นที่ (Space) ลดละความสุขสบายและการบริโภค การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า การรักษาและส่งเสริมต้นทุนทาง

สิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น การออกแบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดี สภาพที่เอื้อต่อคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้อยู่อาศัย โอกาสและความเสมอภาคทางสังคม การมีส่วนร่วมในการดูแล บริหาร จัดการชุมชนอย่างกว้างขวาง พึ่งพาตนเองได้ในเชิงเศรษฐศาสตร์บูรณาการรักษาสภาพแวดล้อมเข้ากับการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเหมาะสม

นอกจากนี้ การพัฒนาชุมชนบนพื้นฐานภูมิปัญญา ในช่วง 20 กว่าปีมานี้ มีการวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาประเทศ อันเป็นผลจากการปะทะกันระหว่างแนวคิดสองกระแส ได้แก่ กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ด้านของความเติบโตทางวัตถุที่ก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจำนวนมาก และที่สำคัญคือ ผู้คนได้สูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง ไร้ศักดิ์ศรี และรู้สึกโดดเดี่ยวเพราะถูกตัดขาดจากกันทางสังคม ทำให้เกิดแนวคิดอีกกระแสหนึ่งขึ้นเรียกว่า กระแสชุมชนท้องถิ่น (Localization) ที่ให้ความสำคัญแก่คนและชุมชนในการกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับสังคมวัฒนธรรมของตน เพื่อให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความหมาย มีค่าและมีศักดิ์ศรี เป็นแนวคิดที่มองทุกสิ่งทุกอย่างเชื่อมโยงถึงกันแบบองค์รวมได้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในสังคมไทย การนำเสนอประสบการณ์ของชาวบ้านและชุมชนในทุกส่วนที่ประสบความสำเร็จจากการพัฒนาบนพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมได้เรียกร้องให้ผู้คนหันกลับมาทบทวนแนวคิดและแนวทางการพัฒนาชุมชน จนกระทั่งแนวคิดใหม่ที่มีความสำคัญต่อชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเคยเป็นกระแสรองมาก่อนหน้านี้ได้กลายเป็นกระแสหลักของการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน การนำแนวคิดใหม่มาใช้ในการพัฒนาชุมชน จะเกิดขึ้นไม่ได้ภายใต้การกฏเกณฑ์ และกติกาการพัฒนาประเทศแบบเก่า ด้วยเหตุนี้ การแก้ไขระเบียบกฎหมายของประเทศเพื่อให้สอดคล้องกับทิศทางใหม่นี้จึงเป็นสิ่งจำเป็น เห็นได้จากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญเมื่อปี พ.ศ. 2540 หากวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นข้างต้น จะพบว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนี้ได้สะท้อนลักษณะที่เป็นสากลและลักษณะเฉพาะของการพัฒนาชนบทไทยไปพร้อมกัน ลักษณะที่เป็นสากลก็คือ การเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลกทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองได้ส่งผลกระทบต่อแนวคิดและทิศทางการพัฒนาของไทยตลอดช่วง 2 ทศวรรษแรกของการพัฒนา หลังจากนั้นการทำงานได้หันเข้าสู่ลักษณะเฉพาะที่ให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมชุมชน การค้นหาประสบการณ์ระดับชุมชน ทำให้เกิดทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่เกิดจากสภาพที่เป็นจริงของอดีตและปัจจุบันของสังคมไทย และการแสวงหาความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งหมดนี้เป็นการพัฒนาอย่างรอบด้าน มีรากฐานอยู่ที่ระบบคุณค่าดั้งเดิม และแสวงหารูปแบบใหม่เพื่อสืบทอดจิตวิญญาณแห่งอดีตและการพึ่งตนเอง การประยุกต์ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาชุมชนและสังคมไทย

นามธรรมและรูปธรรม ภูมิปัญญาชาวบ้านมีทั้งลักษณะที่เป็นนามธรรม และรูปธรรม โดยเฉพาะสิ่งที่เป็นรูปธรรมสามารถแยกออกได้อีกหลายประเภท ทั้งทางด้านเกษตรกรรม หัตถกรรม

สุขภาพ ภูมิปัญญาชาวบ้านมีรูปแบบที่หลากหลาย แต่ในความหลากหลายนั้นมีจุดร่วมกันอยู่อย่างหนึ่ง คือ คุณค่าที่อยู่เบื้องหลังภูมิปัญญานั้นๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นนามธรรม โดยเฉพาะ โลกทัศน์และชีวทัศน์ ของผู้คนและชุมชน เช่น คุณภาพของธรรมชาติและที่อยู่ร่วมกันในชุมชน การพึ่งตนเอง และการ พึ่งพาอาศัยกัน เป็นต้น โดยทั่วไป รูปแบบ ซึ่งเป็นเทคนิคหรือวิธีการจัดการจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ ตลอดเวลา ส่วนที่เปลี่ยนแปลงช้าหรือแทบจะไม่เปลี่ยนเลยคือ คุณค่าของภูมิปัญญานั้น ด้วยเหตุนี้ การ ประยุกต์ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาชุมชนจึงมุ่งไปสู่รูปแบบหรือวิธีการจัดการที่สอดคล้องกับยุคสมัยที่ เปลี่ยนแปลงไปขณะเดียวกัน ก็พยายามที่จะรักษาหรือคงคุณค่าเดิมไว้ให้มากที่สุด

คุณค่าและมูลค่า การประยุกต์ภูมิปัญญาชาวบ้านสามารถนำเอาแนวคิดเรื่องคุณค่าและ มูลค่าเข้ามาเป็นแนวทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมของเราในขณะนี้ที่เพิ่งผ่านมานี้จะมีความขัดแย้งกัน ค่อนข้างรุนแรง ระหว่างแนวคิดสองแนวนี้ ภายหลังจากได้นำแนวคิดการพัฒนาตามแบบอย่างชาติ ทางตะวันตกมาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ ส่งผลให้ประเทศไทยมีความก้าวหน้าทางวัตถุมาก ขึ้น พร้อมกับนิยมนำมูลค่าหรือให้ความสำคัญต่อสิ่งต่างในเชิงปริมาณก็เพิ่มมากขึ้นไปด้วย แต่อย่างไรก็ ตาม ยังมีผู้คนในสังคมอีกจำนวนหนึ่งที่ยึดถือหรือนิยมนำคุณค่า ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญต่อจิตวิญญาณ และรากเหง้าของตนเอง การนำคุณค่าและมูลค่ามาเป็นแนวทางประยุกต์ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชนและสังคม จะเป็นการแก้จุดอ่อนอย่างหนึ่งในสังคมไทย ให้หันกลับมาสร้างความสมดุล ให้กับแนวคิดทั้งสอง เพื่อสร้างคุณภาพแก่ชีวิต ชุมชน และธรรมชาติให้ยั่งยืนสืบไป การประยุกต์ภูมิ ปัญญาชาวบ้านตามแนวคิดเรื่องคุณค่าและมูลค่านี้ น่าจะมีความเหมาะสมอย่างยิ่งกับสิ่งที่ป็นรูปธรรม เช่น หัตถกรรม สมุนไพร การนวด และศิลปะต่างๆ รวมไปถึงสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทาง ประวัติศาสตร์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนมีคุณค่าและพร้อมที่จะแปรเป็นมูลค่าถ้ามีการจัดการที่เหมาะสม การนำแนวคิดเรื่องคุณค่าและมูลค่ามาเป็นแนวทางประยุกต์ภูมิปัญญาชาวบ้านในการพัฒนาชุมชน และสังคม น่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในสังคมปัจจุบัน ซึ่งเป็นสังคมยุคหลังสมัยใหม่ ผู้คนรื้อหาจิต วิญญาณและวัฒนธรรมชุมชน

(พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2541) ได้กล่าวถึงการพัฒนาชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีพระราชดำรัสว่า คำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง คือการวางรากฐานอันมั่นคงและยั่งยืนของชีวิต” และได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณอธิบายเพิ่มเติมถึงคำว่า “พอเพียง หมายถึง พอมีพอกิน” แปลว่า เศรษฐกิจ พอเพียงนั่นเองถ้าแต่ละคนมีพอกินก็ใช้ได้ ยิ่งถ้าทั้งประเทศพอมีพอกินก็ยิ่งดีละนั้นความพอเพียงนี้ก็ แปลว่า ความพอประมาณและความมีเหตุผลเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชู ตัวเอง (Relative Liff - Sufficiency) อยู่ได้โดยมิต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของ ตนเองให้ดีเสียก่อน คือตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ไม่มุ่งหวังแต่จะทุ่มสร้างความสำเร็จเศรษฐกิจ

ให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง สำหรับเกษตรกรนั้นมีการปฏิบัติตามขั้นตอน ทฤษฎีใหม่ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งประกอบด้วย 3 ขั้น คือ ขั้นที่ 1 ผลิเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน ในระดับชีวิตที่ประหยัด ทั้งนี้ต้องมีความสามัคคีในท้องถิ่น ขั้นที่ 2 รวมกลุ่ม เพื่อการผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ สร้างสวัสดิการ การศึกษา สังคมและศาสนา ขั้นที่ 3 ร่วมมือกับองค์กรภายนอกในการทำธุรกิจและพัฒนาคุณภาพชีวิต ทุกฝ่ายต้องได้รับประโยชน์การพัฒนาชนบทในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นการใช้ คน เป็น เป้าหมายและเน้นการพัฒนาแบบองค์รวมหรือ การพัฒนาแบบบูรณาการทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม การเมือง ฯลฯ โดยใช้ พลังทางสังคม ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาในรูปของกลุ่ม เครือข่ายหรือประชาสังคม กล่าวคือเป็นการผนึกกำลังทุกฝ่ายในลักษณะ พหุภาคี ประกอบด้วยภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน

2.2 ชุมชนบริหารจัดการตนเอง

ชุมชนบริหารจัดการตนเอง เป็นแนวคิดในเรื่องชุมชนบริหารจัดการตนเองได้เริ่มต้นมาจากการนำแนวคิด “การพึ่งตนเอง” ในประเด็นการพัฒนาต่างๆ เช่น ประเด็นเกี่ยวกับป่าชุมชนและเกษตรทางเลือก และประเด็นการพัฒนาอื่นๆ ซึ่งเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นมายาวนานและกระจายอยู่ทั่วประเทศ และประเด็นการกระจายอำนาจให้แก่ชุมชนท้องถิ่นในการจัดการตนเองในด้านทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน และการกระจายอำนาจให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นประเด็นที่นักวิชาการหลายๆ ท่านได้มีการกล่าวถึงอย่างกว้างขวางและได้ให้การศึกษาวิจัยอยู่ในแง่มุมที่หลากหลาย (โกวิทย์ พวงงาม, 2553) ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการตนเอง นั้นมีความเกี่ยวข้องกับความเป็นตัวตนของหน่วยๆ หนึ่งที่มีความหมายครอบคลุมตั้งแต่ระดับหน่วยย่อยไปจนถึงหน่วยที่มีขนาดใหญ่ในภาพรวมที่สามารถจัดการตนเองได้ โดยที่การจัดการตนเองนั้น จะมีความซับซ้อนมีลักษณะไม่เป็นมาตรฐาน (Non-Standardized) และไม่อยู่ในภาวะดุลยภาพ (Non-Equilibrium) แต่จะมีลักษณะที่สามารถปรับตัวเปลี่ยนแปลงแบบอิสระในเชิงพลวัต ตามบริบทที่เกิดขึ้นภายใต้องค์ความรู้ที่มีอยู่ของตนเอง ดังนั้น การส่งเสริมชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้ ก็จะเป็นผลต่อการลดภาระของรัฐบาลในอนาคตซึ่งกระบวนการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น เป็นการปลดปล่อย (Liberating) ที่ทำให้ประชาชนชุมชนท้องถิ่นมีความคิดอย่างเป็นอิสระในการจัดการตนเอง โดยสามารถก่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนและทำให้พลังอำนาจของคน กลุ่มองค์กรในชุมชน (Empowerment) จะนำไปสู่เป้าหมายชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้นั่นก็คือ การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่นอย่างแท้จริง

ชุมชนบริหารจัดการตนเอง เป็นการเกิดขึ้นของชุมชนบริหารจัดการตนเอง (อ้างในอัมพร แก้วหนู, (2554) เกิดขึ้นจากภาคประชาชนก่อตัวขึ้นเกิดเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อขับเคลื่อนให้เกิดการกระจายอำนาจไปยังประชาชนอย่างแท้จริง เสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตยให้แก่พลเมือง ให้เกิดสำนึกความเป็นพลเมืองไทยและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างการบริหารและการปกครองท้องถิ่นไทย ดังนั้น ซึ่งชุมชนท้องถิ่นประกอบด้วยตำบล อำเภอ จังหวัด ภูมิภาค ภูมิภาค มีการบริหารจัดการทุนประกอบด้วย คน องค์กรชุมชน ทรัพยากร ฯลฯ เพื่อแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชนตนเองไปสู่เป้าหมายอย่างยั่งยืน คนในชุมชนมีจิตสำนึกสาธารณะ รู้เป้าหมาย เชื่อมั่นวิถีและพลังชุมชนมีความสามารถในการจัดการชุมชนและจัดความสัมพันธ์กับภาคี ใช้แผนการจัดการความรู้ และทุนชุมชนแก้ไขปัญหา และพัฒนาตนเองทุกด้านอย่างเป็นระบบ เพื่อการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ชุมชนบริหารจัดการตนเอง มีลักษณะเป็นกระบวนการขับเคลื่อนที่มีพลังในปัจจุบัน (อ้างใน โกวิท พวงงาม, 2553) นอกจากอาศัยภาคีความร่วมมือจากทุกภาคส่วน เช่น ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคประชาชนและนักวิชาการต่างๆ แล้วสิ่งจำเป็นนั้นต้องอาศัยระบบการจัดการตนเอง หรือ Self-organization ที่เกิดขึ้นในเครือข่าย (networks) ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่ง และระบบเครือข่ายจัดการตนเอง (Self-organizing networks) เช่น การขับเคลื่อนผ่านทางเครือข่ายออนไลน์ในปัจจุบัน และเป็นการประชาสัมพันธ์การขับเคลื่อนด้านจัดการตนเองได้อีกช่องทางหนึ่งที่รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ทั้งความหมาย แนวคิด กระบวนการ และตัวอย่าง Model ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นแนวทางก่อให้เกิดการกระจายอำนาจจากรัฐส่วนกลางซึ่งเป็นการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจนำไปสู่การกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่น ซึ่งสามารถแก้ไขปัญหาได้ตรงกับความต้องการของประชาชน และประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดทิศทางการพัฒนาของจังหวัดตนเองได้ในทุกด้านซึ่งนำไปสู่การความเข้มแข็งของชุมชน และชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด

2.3 กระบวนการสำคัญที่จะนำไปสู่ชุมชนจัดการตนเอง และตัวชี้วัดพื้นที่ชุมชนจัดการตนเอง

2.3.1 กระบวนการให้ชุมชนจัดการตนเอง

กระบวนการสำคัญที่จะนำไปสู่ชุมชนจัดการตนเองสามารถแบ่งได้ดังนี้

1) การใช้ผู้นำชุมชน คนรุ่นใหม่ และกระบวนการกลุ่มพูดคุยสร้างกระบวนการเรียนรู้ สร้างจิตสำนึก อุดมการณ์ ทำความเข้าใจเป้าหมายร่วมกันของชุมชน และใช้หลักความเชื่อ ศาสนาประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาเป็นตัวเชื่อมโยงให้คนเข้ามาร่วมกัน โดยเริ่มต้นจากการรวมตัวจากกลุ่มเล็กๆ ขยายเป็นเครือข่าย และภูมิภาค

2) สำรวจปัญหา ศึกษาข้อมูลชุมชนและวิเคราะห์สถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง จัดทำแผนผังแผนที่การใช้ทรัพยากรร่วมของตำบล และปรับปรุงปรับแผนของชุมชนให้เป็นแผนที่ชีวิต เป็นแผนที่พัฒนาของตำบลที่สามารถทำได้จริง

3) กำหนดประเด็นปัญหาหารือที่เกิดจากข้อมูลจริงในพื้นที่ด้านทรัพยากร สวัสดิการ การจัดการที่ดิน ที่อยู่อาศัย กลุ่มอาชีพ ฯลฯ และยกระดับเป็นเป้าหมายร่วม เป็นเครื่องมือของชุมชน ท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหา สร้างการมีส่วนร่วมและเชื่อมโยงภาคี

4) ใช้สภาองค์กรชุมชนที่เป็นของทุกคน ทุกขบวนชุมชนในตำบลเชื่อมโยงคนในตำบลและภาคีร่วมพัฒนาและเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนงาน ในพื้นที่ตำบล จังหวัด กำหนด ทิศทาง เป้าหมาย ทำแผนและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นด้วยตนเอง

5) สร้างพื้นที่รูปธรรม ให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ ที่สามารถให้ชุมชนอื่นๆ หรือพื้นที่อื่นๆ เข้ามาเรียนรู้ได้ โดยพัฒนาองค์ความรู้ ชุมชนที่หลากหลาย ขยายองค์ความรู้ ยกระดับสู่หลักสูตร ชุมชน

6) ประสานภาคีสร้างระบบการทำงานร่วมกันของท้องถิ่นอำเภอ สร้างกลไกร่วม ระดับตำบล

7) กรณีชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองระดับจังหวัดนอกจากดำเนินการตามวิธีข้างต้น ต้องมีแผนการพัฒนาระดับเมืองร่วมกันจัดวางบทบาทให้ชัดเจนระหว่างท้องถิ่น ภาคี และชาวบ้าน และเชื่อมโยงการทำงานชุมชนกับมิติการทำงานด้านอื่นๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ อาทิ ชนเผ่า ฯลฯ โดยใช้ กลไกการดำเนินงานระดับจังหวัด

8) ใช้สถานการณ์ปัญหาร้อน ปัญหาร่วม เป็นเครื่องมือรวมกลุ่มคน จัดกระบวนการเรียนรู้ จุดประกายความคิดให้กับคนในชุมชนขยายการทำงานให้ครอบคลุมเชิงพื้นที่ และเปิดเวที นำเสนอข้อมูลกับคนในชุมชนส่วนใหญ่

9) นำข้อมูลที่มีอยู่แล้วในพื้นที่มาใช้ประโยชน์ พัฒนาระบบข้อมูล สำรวจข้อมูล ชุมชนที่สำคัญ ใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือศึกษาความรู้เชิงลึกของชุมชน และจัดทำตัวชี้วัดเป้าหมายการพัฒนาชุมชน

10) จัดทำแผนงานโครงการ แก้ไขปัญหา บูรณาทุนภายในชุมชน บูรณาการแผนงาน ร่วมหลายภาคส่วนในท้องถิ่น โดยจัดระบบการทำงาน/มีกลไกร่วมพัฒนา เน้นองค์กรชุมชนเป็นหลัก ในการปฏิบัติหน่วยงาน/ภาคี เป็นผู้สนับสนุน

11) พัฒนาผู้นำชุมชนรุ่นเก่า และสร้างผู้นำรุ่นใหม่ ให้มีความรู้ ทักษะและความสามารถในการแก้ไขปัญหาและพัฒนา และใช้แผนชุมชน เป็นเครื่องมือสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน

12) นำบทเรียนชุดองค์ความรู้ของชุมชน สื่อสารสู่สาธารณะและบรรจุเป็นหลักสูตรการศึกษาในโรงเรียนประจำหมู่บ้าน/ชุมชน

2.3.2 ตัวชี้วัดพื้นที่ชุมชนจัดการตนเอง

- 1) ชุมชนมีเป้าหมาย ทิศทาง ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน
- 2) มีระบบข้อมูล ฐานข้อมูลที่สำคัญของชุมชน ที่สามารถนำไปจัดทำยังพื้นที่ ทำแผนพัฒนาตนเอง และสื่อสารกับสาธารณะ
- 3) มีแผนของชุมชนที่เป็นกลยุทธ์ศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ระดับตำบลทั้งระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาวที่ครอบคลุมทุกด้าน เช่น เศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ ทรัพยากรธรรมชาติ เด็ก/เยาวชน ยาเสพติด และได้รับการบรรจุเข้าแผนของท้องถิ่น และมีการปฏิบัติตามแผน
- 4) ปัญหาพร้อมของคนในพื้นที่ ได้รับการยกระดับเชื่อมโยงและถูกจัดการแก้ไขอย่างเป็นระบบ และชุมชนตระหนักเรื่องการมีส่วนร่วมในการวางแผน การดำเนินงานพัฒนา และติดตามตรวจสอบที่รวมถึงโครงการของภาครัฐที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน
- 5) มีรูปธรรมการจัดการปัญหาในชุมชน โดยมีชุมชนเป็นแกนหลัก มีประเด็นงานพัฒนาที่ครอบคลุมทุกเรื่อง และมีองค์กร ชุมชนที่หลากหลายเป็นพื้นฐานของการทำงานพัฒนา
- 6) ชุมชนมีการจัดการที่ดินในชุมชน มีการจัดการทุนชุมชน ทั้งทุนทรัพยากร ทุนสิ่งแวดล้อม ทุนเงิน ทุนภูมิปัญญา ระบบสวัสดิการมีความมั่นคงทางอาหาร มีแหล่งพลังงานเพียงพอต่อชีวิต การกิน การอยู่ของชุมชนอย่างยั่งยืน
- 7) มีการจัดการความสัมพันธ์ของขบวนชุมชนท้องถิ่น ระดับท้องถิ่นที่มีความร่วมมือกันหลายฝ่ายและทำงานร่วมกันได้ ตั้งแต่ท้องถิ่น ท้องที่ ขบวนองค์กร ชุมชน หน่วยงานรัฐในพื้นที่
- 8) ชุมชนรักการเรียนรู้ มีฐานการเรียนรู้ระดับตำบล ศูนย์การเรียนรู้ ชุมชน และมีระบบการจัดการความรู้ ชุดองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ภูมิธรรมพื้นที่และบทเรียน และสื่อสารสู่ชุมชนและสาธารณะ

9) คนในชุมชนมีความสุข มีความเป็นเจ้าของชุมชน มีระเบียบ/กติกาการอยู่ร่วมกัน และมีความผูกพันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

10) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนสม่ำเสมอ มีความเชื่อมโยงเครือข่าย ผนึกกำลังชุมชนทุกระดับ และมีระบบการสร้างและพัฒนาคนจากฐานสู่ฐาน มีคนรุ่นใหม่มาสืบทอดเจตนารมณ์

11) มีระบบธรรมาภิบาล ความน่าเชื่อถือในการดำเนินงานและมีระบบการตรวจสอบการทำงานของชุมชนเอง

2.4 กระบวนการพัฒนาชุมชนต้นแบบ

การปฏิบัติงานด้านพัฒนาชุมชนต้นแบบเป็นงานที่ต้องทำอย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการ และต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการพัฒนาซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาในทุกระดับ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมคิด วิเคราะห์ ตัดสินใจ การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การติดตาม ประเมินผลในกิจกรรม โครงการของชุมชน เป็นการสร้างการปลูกฝังจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของกิจกรรม โครงการนั้นๆ โดยกระบวนการพัฒนาชุมชนที่ประชาชนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนมีดังนี้ (อ้างในพิสันต์ ประทานขวัญ, 2548: 3-4)

1) การศึกษาชุมชน เป็นการเสาะแสวงหาข้อมูลต่างๆ ในชุมชน เช่น ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เพื่อทราบปัญหาและความต้องการของชุมชนที่แท้จริง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด

2) การให้การศึกษาแก่ชุมชน เป็นการสนทนา วิเคราะห์ปัญหาร่วมกับประชาชนเป็นการนำข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากขั้นตอนการศึกษาชุมชน มาวิเคราะห์ถึงปัญหาความต้องการและสภาพความเป็นจริง ผลกระทบ ความรุนแรง และความเสียหายต่อชุมชน กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนกระตุ้นให้ประชาชนได้รู้เข้าใจ และตระหนักในปัญหาของชุมชน การจัดเวทีประชาคม เพื่อค้นหาปัญหาร่วมกันของชุมชน

3) การวางแผน/โครงการ เป็นขั้นตอนให้ประชาชนร่วมตัดสินใจและกำหนดโครงการ เป็นการนำเอาปัญหาที่ประชาชนตระหนัก และยอมรับว่าเป็นปัญหาของชุมชนมาร่วมกันหาสาเหตุ แนวทางการแก้ไข และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจที่จะแก้ไขปัญหา ภายใต้ขีดความสามารถของประชาชน การแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอก โดยใช้เทคนิคการวางแผนแบบให้ประชาชนมีส่วนร่วม

4) การดำเนินงานตามแผนและโครงการ โดยมีผู้รับผิดชอบในการดำเนินการตามแผนและโครงการที่ได้ตกลงกันไว้ เป็นผู้ช่วยเหลือสนับสนุนใน 2 ลักษณะ คือ เป็นผู้ปฏิบัติงานทางวิชาการ และเป็นผู้เสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน

5) การติดตามประเมินผล เป็นการติดตามความก้าวหน้าของงานที่ดำเนินการตามโครงการ เพื่อการปรับปรุงแก้ไขปัญหา อุปสรรคที่พบได้อย่างทันท่วงที แล้วนำผลการปฏิบัติงานตามโครงการ หรือกิจกรรมไปเผยแพร่เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ

การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชน (people's participation) การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นคำที่เริ่มใช้กันเมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา (อ้างในนันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร, 2546:34) เพื่อแสดงว่าโครงการพัฒนาต่างๆ ที่นำไปให้ชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ นั้น ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมบ้าง ก็บอกว่ามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยชุมชนมีส่วนสมทบงบประมาณ 5-10% ถ้าไม่มีเงินก็คิดจากมูลค่าแรงงาน วัสดุสิ่งของหรือวัสดุแรงงาน หรืออะไรก็ได้ที่มาจากชุมชน งบประมาณเกือบทั้งหมด รวมทั้งการคิดและวางแผนมาจากข้างบน (top down) คือมาจากหน่วยงานภายนอกทั้งหน่วยงานราชการหรือองค์กรเอกชนบ้างก็บอกว่ามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน คือ การเก็บข้อมูลวางแผนการปฏิบัติ และประเมินผล และอ้างว่านี่คือกระบวนการที่มาจากข้างล่าง (bottom up) รวมทั้งอ้างว่าได้มีการทำประชาพิจารณ์ (public hearing) แล้วซึ่งหมายถึงว่าได้รับการ รับรอง จากชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในการกำหนดนโยบาย การบริหารจัดการทรัพยากร การบริหารจัดการชุมชน คน ทุนของชุมชน จึงต้องมีการแยกแยะเนื้อหาและรูปแบบของ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ให้เหมาะสมกับในแต่ละเรื่องพร้อมกับวิธีการและกระบวนการที่เหมาะสมการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงไม่ใช่แค่เพียงรูปแบบ เช่นการเลือกตั้งในทุกระดับ แล้วก็ปล่อยให้ผู้ได้รับเลือกตั้งไปดำเนินการทุกอย่างทุกเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนหมายความว่า หลังการดำเนินงานของผู้ที่ได้รับเลือกตั้งเข้าไปทำหน้าที่แทนประชาชนการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงไม่ใช่เพียงไปหา 5-10% มาสมทบโครงการที่องค์กรจากภายนอกนำเข้าไปให้ ไม่ใช่การเข้าไปเก็บข้อมูลให้ข้าราชการที่บอกว่า จะเอาไปทำโครงการพัฒนาท้องถิ่น ไม่ใช่แค่การไปร่วมประชุมรับฟังการเสนอโครงการแล้วยกมือรับรองแล้วอ้างว่าเป็นประชาพิจารณ์การมีส่วนร่วมของประชาชนคือการแสดงออกถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของชุมชนในการจัดการทุนชุมชน จัดการชีวิตของตนเอง การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความคิดในการพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีโอกาสได้แสดงทัศนะและเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณา กำหนดนโยบายและการตัดสินใจของรัฐ ประกอบด้วยการให้ข้อมูลข่าวสารต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน (ประชาพิจารณ์) การวางแผนร่วมกัน และการพัฒนาศักยภาพของประชาชนให้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้โดยมีหลักการดังนี้คือ

1) หลักจิตสำนึกและความรับผิดชอบ คือ หลักการที่สำคัญที่องค์การทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เปิดโอกาสให้มีการตรวจสอบ ซึ่งจะสะท้อนถึงความรับผิดชอบต่อสาธารณะ และต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) เป็นการแสดงถึงความรับผิดชอบ จำเป็นต้องปฏิบัติโดยยึดหลักนิติธรรมและความโปร่งใส

2) หลักความคุ้มค่า คือ การคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม ในการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน รวมทั้งมีการป้องกันรักษา สิ่งแวดล้อมและมีความสามารถในการแข่งขันกับภายนอก

3) เป้าหมายและวิธีการของการวางแผนแบบมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมอาจเป็นทั้งเป้าหมาย และวิธีการ ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมแบบวิธีการ ต้องอาศัยการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งทำให้คนส่วนใหญ่ จะมีความรู้สึกความเป็นเจ้าของ เกิดความรับผิดชอบร่วมกันและการเกิดผลประโยชน์ของกลุ่ม เนื่องจากความเข้มแข็งของกลุ่มเป็นเป้าหมายที่ได้รับ (นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร, 2546:34)การมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนาสามารถแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นริเริ่มการพัฒนา ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุ ของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วน ร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตอนการวางแผนในการพัฒนา ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนด นโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงานตลอดจนกำหนด ทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้

ขั้นตอนที่ 3 ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุ อุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหาร ประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือ ยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 ประชาชนเข้าร่วมประเมินการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตาม วัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินผลย่อย (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปสุดท้าย ระดับของการมีส่วนร่วมการวัดระดับ ของการมีส่วนร่วมในมิติเชิงคุณภาพ ที่ให้ความสำคัญต่ออำนาจในการตัดสินใจ และเห็นว่าการมีส่วนร่วม มีลักษณะเป็นรูปของบันไดการมีส่วนร่วม 8 ขั้นตอน แบ่งขั้นการมีส่วนร่วมจาก

- ขั้นต่ำ ระดับ 1-2 คือ การมีส่วนร่วมเทียม ประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ แต่มีเพียงคนกลุ่มน้อยเข้ามาบีบบังคับหลักในการตัดสินใจ
- ชั้นกลาง ระดับ 3-5 คือ การมีส่วนร่วมบางส่วน ความคิดเห็นของประชาชนยังไม่มีหลักประกันว่าจะได้รับการตอบสนองจากผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ
- ขั้นสูง ระดับ 6-8 คือ การเพิ่มระดับการตัดสินใจในการเจรจา การใช้อำนาจผ่านตัวแทน ควบคุมโดยประชาชนผ่านตัวแทน หรือเป็นผู้ใช้อำนาจตัดสินใจโดยตรง

การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง (Self - Reliance Community Development) (อ้างในพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนของการกระจายอำนาจ, 2542) มีผลทำให้หน่วยงานของรัฐพยายามปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องพระราชบัญญัติดังกล่าว ประชาชนในชุมชนก็มีความตื่นตัวในการที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนมากขึ้น การกระจายอำนาจลงสู่ชุมชนทำให้การพัฒนาชุมชนขึ้นอยู่กับประชาชนในท้องถิ่นทั้งสิ้นและผู้ที่ทำหน้าที่สนับสนุน ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับแนวคิดและโครงการ วิชาการก็คือเจ้าหน้าที่ภาครัฐในชุมชนบทนั้นเอง บทบาทของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ว่าต้องกระตุ้นให้ประชาชนได้รู้ ได้เข้าใจ ถึงแนวคิด หลักการวิเคราะห์ ปัญหาของชุมชน และให้ประชาชนตระหนักว่าเป็นปัญหาร่วมกันของทุกคนในชุมชน มิใช่ของคนใดคนหนึ่ง (ทงศักดิ์ คุ่มไชนะ และคนอื่น ๆ 2534: 18) การกระทำเช่นนี้จะทำให้ประชาชนมีความรู้สึกว่าได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอภิปราย ถกเถียง พิจารณาปัญหาต่างๆ ในชุมชนของตนเองด้วย จะรู้สึกมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินโครงการ เหมือนเป็นปัญหาของตนโดยแท้จริง

การพัฒนาชุมชนไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาด้วยการจัดกิจกรรมในด้านใดย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐานการสนับสนุน ให้ประชาชนพึ่งตนเองได้เป็นประการสำคัญ หากสิ่งใดเกินกว่าความสามารถของประชาชนเช่นทางด้านวิชาการและวัสดุที่จำเป็น รัฐบาลย่อมเข้าให้การช่วยเหลือเพื่อโครงการกิจกรรมของราษฎรบรรลุผลด้วยดี ทั้งนี้โดยวิธีการ “ทำงานกับประชาชน (work with people) หมายถึงร่วมคิด ร่วมปรึกษา และร่วมกันทำงาน ไม่ใช่ทำให้ประชาชน (Work for people) แต่ฝ่ายเดียว” (จิตจันทร์ กิตติกรติ, 2525: 54)

การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง เป็นแนวคิดที่เหมาะสมที่จะใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมของกลุ่มประเทศทางตะวันตกได้ดี (อ้างในพิสันต์ ประทานชวโน, ๒๕๕๓) เพราะอาศัยพื้นฐานวัฒนธรรมทางตะวันตกเป็นแนวคิดหลัก และทฤษฎีการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองเป็นทฤษฎีที่เกิดขึ้นจากการได้ประจักษ์ถึงความบกพร่องของการพัฒนาตามกระแสหลัก เช่นทฤษฎีทางพุทธศาสตร์ ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง (ทฤษฎีใหม่) ซึ่งอาคม กล่าวว่าทฤษฎีการพัฒนาแบบพึ่งตนเองเป็นทางเลือกเพื่อการพัฒนาประเทศอีกแนวทางหนึ่ง ซึ่งถูกกำหนดขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องกับ

สถานการณ์ของกลุ่มประเทศโลกที่สาม จากนักเศรษฐศาสตร์และนักสังคมศาสตร์หลายๆประเทศ โดยอาศัยรากฐานการสร้างองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่ผ่านมาว่า ภายใต้กระบวนการพัฒนาของประเทศต่างๆ ทั้งในเอเชียบางประเทศและประเทศแถบละตินอเมริกา ได้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาแท้จริงหรือไม่แต่ผลปรากฏจากการที่ได้กล่าวถึงไว้แล้วในทฤษฎีความด้อยพัฒนาและการพึ่งพิงนั้นก็พบว่าประเทศในโลกที่สามต้องตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมตลอดมา

การกระจายความเจริญกระจุกอยู่ในเมืองใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางการปกครอง ความมั่งคั่งก็ตกอยู่กับผู้นำประเทศเพียงบางกลุ่มเท่านั้น ความยากจนของประชาชนในชนบทก็ยังคงปรากฏอยู่ทั่วไป ถึงแม้ผู้นำประเทศจะพยายามแสดงให้เห็นถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วด้วยการพิจารณาจากรายได้ประชาชาติ ซึ่งเป็นการมองเพียงภาพรวมระดับประเทศที่มีได้คำนึงถึงความเป็นจริงระดับบุคคลว่า รายได้ประชาชาติที่เพิ่มขึ้นนั้นได้กระจายไปทุกระดับหรือไม่ (อาคม ใจแก้ว, 2534: 75) การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองเป็นสิ่งที่นักพัฒนาและเจ้าหน้าที่ภาครัฐในพื้นที่ชุมชนชนบทควรศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

2.5 ประชาสังคม

ประชาสังคม มาจากภาษาอังกฤษว่า Civil Society และมีผู้ใช้คำภาษาไทยเทียบเคียงกันหลายคำ อาทิ สังคมประชาธรรม สังคมราษฎร์ วิถีประชา อารยสังคม สังคมเข้มแข็งโดยมีนักคิดที่สำคัญๆ ของสังคมไทยได้อธิบายขยายความคำว่า "ประชาสังคม" หรือ Civil Society ในบริบทเงื่อนไขและการให้น้ำหนักที่แตกต่างกัน การจุดประกายการคิดถกเถียง ในเรื่อง "ประชาสังคม" ให้มีความเข้มข้นอย่างมากในช่วงระยะ 5-6 ปีที่ผ่านมา โดยผ่านงานเขียนชิ้นสำคัญคือ "สังคมสมานภาพและวิชา" (ประเวศ วะสี, 2531) ในงานเขียนดังกล่าวประกอบกับบทความย่อยๆ และการแสดงปาฐกถาและ การอภิปรายในที่ต่างๆ พอประมวลเป็นความคิดรวบยอดได้ว่า ในสภาพของสังคมไทยปัจจุบันในภาคส่วนหลัก (Sectors) ของสังคมความเข้มแข็งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างมากทั้งภาครัฐ หรือ "รัฐาภาพ" และภาคธุรกิจเอกชนหรือ "ธนาภาพ" ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลทำให้สังคม ขาดดุลยภาพและเกิดความล้มเหลวในการพัฒนา ของฝ่ายประชาชนหรือ ภาคสังคม ซึ่งเรียกว่า "สังคมภาพ" จะต้องพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งที่ชุมชน (Community Strengthening) จนเกิดคำขยายความ ชุมชนเข้มแข็ง ความเป็นชุมชน การให้ความหมายของการเป็น "ชุมชน" ในที่นี้ หมายความว่า "การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกัน หรือมีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการ ปฏิบัติบาง

สิ่งบางอย่างและมีระบบการจัดการในระดับกลุ่ม (ประเวศ วะสี, 2539) ซึ่งโดยนัยยะนี้ประชาสังคมที่เข้มแข็ง ต้องมีรากฐานที่เกิดจากการมีชุมชนที่หลากหลายและเข้มแข็งด้วย

ประชาสังคมเป็นการเกื้อหนุนภาคสังคมที่เสนอแนวคิดในเชิงกลยุทธ์ที่ว่าด้วย ความร่วมมือเบญจภาคีโดยต่อมาใช้คำว่า พหุภาคี มองว่าชุมชนในปัจจุบันอ่อนแอมาก การที่จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งได้นั้น จะต้องเกิดจากความร่วมมือและการทำงานร่วมกันของภาคสังคมต่างๆ ซึ่งรวมทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนด้วย สังคมสมานภาพ จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยกระบวนการถักทอความรักของคนในสังคม ของคนในชุมชนถักทอทั้งแนวดิ่ง หมายถึง โครงสร้างอำนาจที่เป็นทางการ และแนวนอนซึ่ง หมายถึง พันธมิตร เพื่อนเครือข่ายเข้าหากันการให้ความสนใจกับเรื่อง ประชาสังคม ได้ถูกมองว่าการแก้ปัญหาพื้นฐานทางสังคมนั้นควรให้ความสำคัญกับ พลังที่สาม หรือพลังของสังคม หากแม้ว่าสังคมโดยรวมมีความเข้มแข็ง นักธุรกิจ นักวิชาชีพ นักศึกษา ปัญญาชนชาวบ้าน สามารถร่วมแรงร่วมใจกัน ผลักดันสังคม ปัญหาต่างๆ ที่เป็นพื้นฐานจะสามารถเปลี่ยนแปลงได้สังคมที่เข้มแข็งจะเน้นที่ลักษณะที่กระจัดกระจาย (Diffuse) พลังทางสังคมที่มาจากทุกส่วนทุกวิชาชีพทุกระดับ รายได้ ทุกภูมิภาคของประเทศ ซึ่งโดยนัยยะแล้ว จะมีความแตกต่างจากแนวคิดของประชาชนเป็นส่วนใหญ่ หรืออำนาจของประชาชนในการพัฒนาชุมชน (ธีรยุทธ บุญมี, 2536)

ประชาสังคม หรือ อารยสังคมที่ครอบคลุมทุกคนชั้นของสังคมเน้นเรื่องความสมานฉันท์ ความกลมเกลียว ความกลมกลืนในภาคประชาสังคมมากกว่าการดูที่ความแตกต่างหรือ ความแตกแยกและได้ให้ความสนใจเป็นพิเศษกับประเด็นของ คนชั้นกลาง การมีส่วนร่วม ความผูกพัน และ การสำนึกของความเป็นพลเมือง กล่าวคือ ประชาสังคม โดยนัยยะนี้ มิได้หมายถึงความเป็นชุมชนของสังคมชนบทเท่านั้นแต่กิน ความรวม ไปถึงคนชั้นกลางภาคเมืองที่ไม่จำเป็นต้องมีความ สัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นเครือญาติหรือเป็น แบบคุ้นหน้า (face to face relationship) แต่เป็นความผูกพัน (bond) ของผู้คนที่หลากหลายต่อกันบนฐาน แห่งความร่วมมือและการแสวงหาการมีส่วนร่วม และด้วยสำนึกที่มีต่อความเป็นพลเมือง หรือ Citizenship นั้นเองนอกจากนี้ ยังได้ตั้งข้อสังเกตที่สำคัญถึงรากฐานของคนไทย และสังคมไทยว่า คนไทยส่วนมากยังมีระบบวิถีคิด จึงมักขาดสำนึกของความเป็นพลเมืองและมองปัญหาไม่ออก การให้ความสำคัญต่อการผลักดันให้เรื่อง "ประชาสังคม" กลายเป็นแนวคิดในเชิงอุดมการณ์ ทางสังคมเป็นเรื่องของอุดมการณ์ จะต้องมีการขยับเขยื้อน ไม่มีคำที่ไม่มีความคิด ไม่มีความคิดก็ไม่มีอุดมการณ์ อย่างเช่น วัฒนธรรมชุมชน

2.6 แนวคิดทฤษฎีในการทำวิจัย

2.6.1 แนวคิดและความหมายของกระบวนการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม หมายถึง การกระทำร่วมกันของบุคคลในการพัฒนามี 2 ลักษณะ คือ การมีส่วนร่วมเป็นมรรค (Participation as a mean) หมายถึง การมีส่วนร่วมเป็นมรรค วิธีของการนำทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาที่วางไว้ก่อนแล้ว การมีส่วนร่วมเป็นเป้าประสงค์ (Participation as a end) หมายถึง เป้าประสงค์ที่ทำให้ประชาชนทำกิจกรรมร่วมกัน เกิดความเชื่อมั่นในตนเองและมีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทำให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในที่สุด เป็นการรวมกลุ่มของบุคคลที่มีความสามารถและมีศักยภาพในกระบวนการแก้ปัญหาและร่วมทำกิจกรรม ซึ่งมีความสำคัญยิ่งกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการกระทำนั้น แม้โครงการจะสิ้นสุดแล้วก็ตาม แต่การมีส่วนร่วมก็ยังคงอยู่ตลอดไป ทำให้ประชาชนได้รับประโยชน์อย่างถาวรอย่างยั่งยืน (ประพนธ์ ปิยรัตน์, 2543: 17) กล่าวว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนของชุมชนเป็นกระบวนการสำคัญ ซึ่งองค์การสหประชาชาติได้มีมติประกาศกลวิธีทศวรรษที่สามของการพัฒนาระหว่างประเทศในปี 2543 ว่าเป้าหมายของการพัฒนาอยู่ที่ความผาสุกของประชาชนทั้งมวลถ่วงน้ำหนักโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการกระจายผลประโยชน์ของการพัฒนาอย่างยุติธรรม (อสิศรา ชูชาติ และคณะ, 2538:9) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมถือว่าเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานของประชาชนที่จะเข้ามาแสดงความคิดเห็นในการกำหนดรูปแบบการพัฒนาที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง

จากแนวคิดเหล่านี้ สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความยั่งยืน และมีเป้าหมายสุดท้ายคือประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นในการพัฒนาจึงมุ่งเน้นส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยการให้อำนาจและพัฒนาศักยภาพในการคิดค้น วิเคราะห์ปัญหา หาสาเหตุและตัดสินใจเลือกแนวทางในการแก้ไขและพัฒนาด้วยตนเอง การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน ที่จะเข้ามาแสดงความคิดเห็นในการกำหนดรูปแบบการพัฒนาตนเอง ชุมชนและท้องถิ่นโดยยึด หลักการพัฒนาการทำงานแบบมีส่วนร่วมของชุมชนๆ จะต้องได้รับการพัฒนาทักษะที่จำเป็นในการทำงานแบบมีส่วนร่วม คือ

- 1) ทักษะในการแก้ปัญหา (Problem Solving Skill)
- 2) ทักษะในการสื่อสารข้อมูลข่าวสาร (Communication Skill)
- 3) ทักษะในการทำงานเป็นทีม (Team Building Skill)

เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้และค้นหาศักยภาพของตนเองก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการเทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่มีพื้นฐานการศึกษาเพื่อปวงชน (Popular Education) โดยการกระตุ้นส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วม จะต้องอาศัยกระบวนการกลุ่มเป็นเทคนิคพื้นฐานเพื่อก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมสูงสุดและบรรลุเป้าหมาย ในการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมมีเทคนิคหลากหลาย ซึ่งแต่ทุกเทคนิคมีเป้าประสงค์อันเดียวกัน คือ การพัฒนาศักยภาพและสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการพัฒนาตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม โดยรวมอยู่ เฉพาะ 2 กระบวนการ คือ

1) กระบวนการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal , PRA)

เป็นกระบวนการที่ให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สภาพของชุมชนและชีวิตปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง โดยเน้นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ตรวจสอบข้อมูล รับฟังเหตุผล ของกันและกันและหาข้อสรุปร่วมกัน ทั้งนี้โดยผู้ทำ PRA เป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการพูดคุยและแลกเปลี่ยน บนพื้นฐานของความเคารพและความเสมอภาค การทำ PRA ที่ดีจะช่วยให้ชาวบ้านตระหนักถึงปัญหาของตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การวางแผนและการลงมือกระทำเพื่อแก้ไขปัญหาของตนเองด้วยตนเองต่อไป กระบวนการ PRA จึงเป็นกระบวนการที่นอกจากจะช่วยให้ได้รับข้อมูลที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในชุมชนและความต้องการของชาวบ้านแล้ว ยังช่วยเสริมสร้างสัมพันธภาพและศักยภาพของชาวบ้าน สร้างจิตสำนึกความเป็นเจ้าของและเปิดโอกาสให้เกิดการแก้ปัญหาอย่างยั่งยืนในพื้นที่อีกด้วย โดยหลักการทำ PRA ต้องอยู่บนพื้นฐาน ความเชื่อมั่นในศักยภาพของชาวบ้าน การให้ความสำคัญกับความคิดที่มาจากประสบการณ์จริงและสถานการณ์จริงในชีวิตประจำวัน เน้นการระดมพลังในชุมชนเพื่อแก้ปัญหา และสนับสนุนให้ชาวบ้านเป็นผู้กระทำและมีบทบาทหลักในการดำเนินการ(ดุสิต ดวงสา และคณะ, 2535)

2) กระบวนการประชุมแบบมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์(Appreciation Influence Control , AIC)

กระบวนการประชุมแบบมีส่วนร่วม เป็นการระดมพลังสมองเพื่อแก้ปัญหาและหาแนวทางในการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ กองสุกศึกษา (2544) ให้ความหมายว่า เป็นการประชุมระดมสมองที่ทำให้เกิดความเข้าใจสภาพปัญหา ชัดจำกัด ความต้องการและศักยภาพของผู้เกี่ยวข้องในเรื่องต่าง ๆ งานที่ได้จากการประชุมมาจากความคิดของคนทุกคน

- A - Appreciation คือ การยอมรับความคิดเห็นความรู้สึกรักของเพื่อนสมาชิก เข้าใจข้อจำกัดของแต่ละคน ไม่รู้สึกต่อต้านหรือวิจารณ์เชิงลบความคิดเห็น

ของเพื่อนสมาชิกในกลุ่มทุกคนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ เป็นประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

- I-Influence คือ การใช้ประสบการณ์/ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของแต่ละคนที่มีอยู่มาช่วยกันกำหนดยุทธศาสตร์ เพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์หรืออุดมการณ์ร่วมกัน
- C-Control คือ การนำยุทธศาสตร์ วิธีการมากำหนดแผนปฏิบัติการโดยละเอียด สมาชิกจะประเมินว่าตนเองสามารถรับผิดชอบในเรื่องใดและรับไปปฏิบัติด้วยความเต็มใจเกิดเป็นพันธะสัญญา ข้อผูกพันแก่ตนเอง เพื่อควบคุมตนเองให้ปฏิบัติงานจนบรรลุเป้าหมายร่วมของกลุ่ม

ประเวศ วะสี, (2542: 8) ได้เสนอว่า บุคคล/กลุ่มคนมีความคิดความเข้าใจกันคนละทิศทาง มุ่งมั่นและปฏิบัติกันไปคนละอย่าง แต่ผลที่เกิดขึ้นกระทบและมีอิทธิพลต่อกัน (Influence) หากไม่มีการควบคุม (Control) จะไม่เกิดความพอใจและไม่เห็นคุณค่า (Appreciation)

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม, (2542:8) ได้เสนอว่า การที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในเรื่องเดียวกัน (Stakeholder) ต้องกำหนดความประสงค์ร่วมกันก่อน ต้องทำความเข้าใจสถานการณ์ มีความปรารถนาดีและเป็นมิตร เคารพความเห็นของกันและกันให้เกิดความพอใจเสียก่อน จะต้องร่วมกันหาวิถีวิธีให้บรรลุความประสงค์ด้วยการริเริ่มคิด วิเคราะห์ แยกแยะด้วยปัญญา และการแลกเปลี่ยนข้อเห็นกัน โดยไม่ยึดติดกับกรอบแนวทางที่ตนคุ้นเคย จึงจะได้วิธีการที่สำคัญ มีพลัง มีประสิทธิภาพ ต้องทำแผนปฏิบัติการระบุว่าจะทำอะไร เพื่อให้ได้อะไร มีเหตุผลอย่างไร ใครรับผิดชอบ ใครร่วมมือ ติดตามประเมินผลอย่างไร มีอะไรเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จ ทรัพยากรได้จากไหน โดยปฏิบัติตามแผน ความยืดหยุ่นตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้ และมีการติดตามผล เรียนรู้ ปรับปรุงภารกิจจากประสบการณ์ที่ทำงาน

วีระ นิยมวัน, (2542:6) ได้เสนอว่า ในยุคพัฒนาคน ต้องพัฒนาให้เป็นคนพัฒนา ซึ่งจะเป็นคนพัฒนา ได้ต้องจัดการให้คนที่มีความรู้ประสบการณ์ที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นของตนเอง (Human Centered) มาร่วมกันคิดสร้างสรรค์ เปลี่ยนจากคนที่เรียนรู้ จากการสอนให้จำ ทำให้ดู เป็นแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด และประสบการณ์ เพื่อวิเคราะห์และร่วมกันเลือกเองตัดสินใจเอง มีวุฒิภาวะ ทุกคนมีส่วนร่วมในการสร้างระบบและทำเอง

ทองศักดิ์ คุ้มไชน้ำ (2540) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ 3 ประเด็น ได้แก่

1) การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนาร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิด

สร้างสรรค์และความชำนาญ ร่วมกับวิทยาการที่เหมาะสม และสนับสนุนการติดตามการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

2) การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาสที่จะแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิด แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขามี แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขาต้องการ แสดงออกซึ่งปัญหาที่กำลังเผชิญ และแสดงออกซึ่งวิธีแก้ไขปัญหาและลงมือปฏิบัติโดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด

3) การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่รัฐทำการส่งเสริมชักนำสนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ทั้งในส่วนบุคคล กลุ่มคน ชุมชน สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

สุริย์ จันทรมาลี (2541) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่กลุ่มบุคคลทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ร่วม ความคิด ร่วมแรงร่วมใจ ร่วมทุนทรัพย์ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมแก้ปัญหา ร่วมแสดงความคิดสร้างสรรค์และร่วมพัฒนา

จุฬารัตน์ โสตะ (2543) กล่าวถึงการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามาช่วยเหลือ สนับสนุนทำประโยชน์ต่างๆ หรือกิจกรรมต่างๆ อาจเป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจหรือกระบวนการบริหารและประสิทธิผลขององค์กรขึ้นอยู่กับการรวมพลังของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับองค์กรนั้นในการปฏิบัติการกิจให้บรรลุเป้าหมาย วิธีการหนึ่งในการรวมพลังความคิดสติปัญญาก็คือ การให้มีส่วนร่วม การให้บุคคลมีส่วนร่วมในองค์กรนั้น บุคคลจะต้องมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินการหรือปฏิบัติการกิจต่างๆ เป็นผลให้บุคคลนั้นมีความผูกพัน (Commitment) ต่อภารกิจและองค์กรในที่สุด

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) ชี้ว่าการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเป็นการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมค้นปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

อรทัย ก๊กผล (2546) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือกระบวนการซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะแลกเปลี่ยนข้อมูล และความคิดเห็นเพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่างๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับร่วมกันทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่ม จนกระทั่งถึงการติดตามและประเมินผล

เพื่อให้เกิดความเข้าใจ, การรับรู้, การเรียนรู้, การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2547) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานหรือผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนแบ่งในอำนาจการจัดสนใจในระดับต่างๆ ของการดำเนินงานในหน่วยงาน เป็นผลให้เกิดสิ่งที่ตกลงใจร่วมกัน

ถวิลวดี บุรีกุล (2548) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมจะต้องเป็นกระบวนการดำเนินการอย่างแข็งขัน ซึ่งหมายถึง บุคคลหรือกลุ่มที่มีส่วนร่วมได้เป็นผู้มีความคิดริเริ่มและได้มุ่งใช้ความพยายามตลอดจนความเป็นตัวของตัวเอง ที่จะดำเนินการตามที่ริเริ่มนั้น และการมีส่วนร่วมคือ การที่ได้มีการจัดการที่จะใช้ความพยายาม ที่จะเพิ่มความสามารถที่จะควบคุมทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่างๆ ในสภาพสังคมนั้นๆ โดยกลุ่มที่ดำเนินการและความเคลื่อนไหวที่จะดำเนินการนี้ไม่ถูกควบคุมโดยทรัพยากรและระเบียบต่างๆ

วันชัย วัฒนศักดิ์ (2549) การทำงานแบบมีส่วนร่วม นั้น ไม่ว่าจะเป็นระดับครอบครัว ระดับโรงเรียน ระดับชุมชน ระดับองค์กร หรือระดับประเทศนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการทัศน์ปัจจุบัน เพราะจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของ (Ownership) และจะทำให้ผู้มีส่วนร่วม หรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นยินยอมปฏิบัติตาม (Compliance) และรวมถึงตกลงยอมรับ (Commitment) ได้อย่างสมัครใจ, เต็มใจและสบายใจ

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2550) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement) ทางความคิด, จิตใจ, อารมณ์และทางกาย การมีส่วนร่วมมีความหมายมากกว่าการเป็นส่วนหนึ่ง (Sense and belonging) การมีส่วนร่วมมีความหมายทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ (Quantitative and qualitative) การมีส่วนร่วมครอบคลุมทั้งมิติด้านความสามารถ เวลา และ โอกาสที่จะมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมเป็นการกระทำ (Action) จึงมีทั้งผู้กระทำ (The actor) ผู้ถูกกระทำหรือผู้รับผล (The recipient) และสาธารณชน (The public) ผู้เป็นบริบทของการกระทำ

มธุรดา ศรีรัตน์ (2554) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่บุคคลได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการปฏิบัติงานทั้งด้านการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ ความรับผิดชอบ การวางแผน ปฏิบัติงาน ตลอดจนการประเมินผล โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์และความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงาน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่อาจเกิดจากการบริหารงานในองค์กร

คณินิจ อนุโรจน์ (2548) ให้แนวคิดว่าการสร้างความตระหนักในการพัฒนาในเรื่องใดก็ตามนั้น ยิ่งให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมมากเท่าใด โอกาสความสำเร็จก็จะสูงขึ้นตามไปด้วย แต่เป็นไปได้ที่องค์กรขนาดใหญ่จะนำบุคลากรทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา

องค์กร แต่การนำผู้บริหารระดับกลางเข้ามามีส่วนร่วมไม่ใช่เรื่องยาก (คนกลุ่มนี้จะเป็นตัวแทนของเราไปสร้างการมีส่วนร่วมในระดับปฏิบัติการต่อไป) การสร้างความตระหนักรู้ต้องเริ่มจากการให้ข้อมูลที่เป็นจริงขององค์กร (นำเขาเข้ามาร่วม SWOT องค์กร) ทุกคนต้องร่วมรับรู้ปัญหาขององค์กรทุกคนร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน ร่วมสร้างแผนยุทธศาสตร์ (strategic partner) ร่วมกันหาตัวชี้วัดความสำเร็จร่วมกัน (Key Performance Indicator-KPI) เราจะทำอย่างไร และติดตามประเมินอย่างไร การมีส่วนร่วมเป็นกรนำเขาเข้ามาเพื่อเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าขององค์กร และร่วมกันที่จะนำพาองค์กรสู่เป้าหมายร่วมกัน นั่นคือต้องรวมใจคนขององค์กรให้เป็นหนึ่งเดียวให้ได้ (engagement) การมีส่วนร่วมจึงเป็นเองที่มีความสำคัญยิ่ง

Batten (อ้างถึงใน พัทธี พงษ์ศิริ, 2541) สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมว่าต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ โดยถือเสมือนว่าเป็นแบบฝึกหัดในการพัฒนาคน ให้ต้องใช้ความคิด ตัดสินใจ วางแผน และดำเนินการเองอยู่เสมอ ซึ่งจะเป็นหนทางทำให้สมองของคนเกิดการพัฒนา รวมทั้งต้องยึดหลักต่อไปนี้เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ได้แก่ 1) หลักการช่วยตนเอง 2) หลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วม และ 3) หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน

Richardson Ann (1983) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การที่ผู้นำนุญาตให้ผู้ตามจำนวนมากที่สุดที่จะทำได้ เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากที่สุด เป็นต้นว่า การยอมให้ผู้ตามหรือผู้ได้บังคับบัญชาได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และแม้กระทั่งเลือกตั้งผู้นำหรือผู้บังคับบัญชาด้วย

Koontz & other (1986) กล่าวว่า การให้มีส่วนร่วมเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่ผู้บริหารต้องการให้ได้รับการสนับสนุนที่เข้มแข็ง อันมีผลมาจากการวิจัยและทฤษฎีการสร้างแรงจูงใจที่ตระหนักถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วม และการสร้างการยอมรับนับถือ

Putti J.M. (1987) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นพื้นฐานของกิจกรรมทุกกิจกรรม กระบวนการตัดสินใจของกลุ่มจะเกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในกลุ่ม ซึ่งปัจจัยสำคัญของการมีส่วนร่วมมี 4 ประการ คือ

- 1) เป็นความพยายามที่เกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและความรู้สึก
- 2) เป็นการกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือ
- 3) เป็นการให้บุคคลรับผิดชอบต่อการปฏิบัติงาน
- 4) เป็นการพัฒนาการมีส่วนร่วม ซึ่งคำนึงถึงความสมดุล การมีส่วนร่วมที่แท้จริงกับการมีส่วนร่วมมากเกินไป

Davis & Newstrom (1989) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ และความรู้สึกนึกคิดของแต่ละคน ที่มีต่อกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งของกลุ่ม หรือเป็นแรงกระตุ้นที่ช่วยทำให้มีความสำเร็จ ซึ่งเป็นเป้าหมายของกลุ่ม หรือเป็นความรับผิดชอบต่อกิจกรรมร่วมกันด้วยการเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement) ช่วยเหลือ (Contribution) และร่วมรับผิดชอบ (Responsibility)

ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงหมายถึง การที่กลุ่มบุคคลมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มต้น ทั้งทางร่างกาย จิตใจและอารมณ์ ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคน ร่วมคิด ร่วมมือ ร่วมปฏิบัติ ร่วมแรง ร่วมใจ และร่วมรับผิดชอบ เพื่อให้เกิดการดำเนินการพัฒนา และการเปลี่ยนแปลงเป็นเทคนิคอย่างหนึ่ง ที่ผู้บริหารต้องการ เพราะเมื่อบุคคลได้เข้ามามีส่วนร่วมแล้ว จะไม่ค่อยเกิดการต่อต้าน รวมทั้งช่วยลดความขัดแย้งและความเครียดจากการทำงาน ทำให้บุคคลได้ร่วมเข้ามามีส่วนร่วมแล้วจะไม่ค่อยเกิดการต่อต้าน รวมทั้งช่วยลดความขัดแย้งและความเครียดจากการทำงาน ทำให้บุคคลได้ร่วมกันพิจารณาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำงาน บุคคลจะรู้สึกพึงพอใจในผลงานที่เกิดขึ้น และเกิดความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง เกิดความมุ่งมั่นในการสร้างความสำเร็จให้กับองค์กร เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและผูกพันกับองค์กร เพื่อนำไปสู่เป้าหมายขององค์กร และสามารถบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

2.6.2 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

การพัฒนากิจกรรมใดๆ ก็ตาม หากประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันด้วยการลงมือปฏิบัติอย่างแท้จริง ก็จะทำให้ประชาชนได้รับความรู้ มีความเข้าใจในกระบวนการปฏิบัติงานสามารถคิดได้ด้วยตัวเองถึงสภาพปัญหาที่เป็นอยู่และความต้องการที่จะเป็นประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชน และที่สำคัญประชาชนจะเกิดความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ ย่อมส่งผลให้กิจกรรมนั้นๆ ประสบผลสำเร็จ จึงนับได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง จะเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา ดังที่ (ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527: 2) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมว่าเป็นการพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนในเรื่องการจัดการ การควบคุมการใช้ การกระจายทรัพยากร ตลอดจนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการ ดำรงชีพทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ยังเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้พัฒนาการ รับรู้ปฏิกิริยาและความสามารถในการตัดสินใจ กำหนดชีวิตของตนเองตามแนวทางการปกครอง ระบอบประชาธิปไตย (นรินทร์ แก้วมีศรี, 2538: 24-26) ได้อธิบายเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่าเป็นกระบวนการดำเนินงานรวมพลังของประชาชน โดยยึดหลักการว่าสมาชิกในชุมชนนั้นจะต้องร่วมมือกันวางแผน และการปฏิบัติงานเพื่อสนอง ความต้องการหรือแก้ปัญหาของประชาชนในชุมชน และนอกจากนี้

ยังได้เสนอ แนวคิดถึงลักษณะ ของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการตั้งแต่เริ่มจนจบโครงการ โดยเริ่มตั้งแต่ศึกษาค้นคว้าปัญหาความต้องการและร่วมคิดหา วิธีการแก้ปัญหาหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆร่วมวางแผนงานหรือโครงการร่วมตัดสินใจและใช้ ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและที่สุดต้องร่วมปฏิบัติตามแผนหรือ โครงการที่วางไว้

ในเรื่องการร่วมควบคุม ติดตามและประเมินผล การเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชนบท ของประชาชนนั้น ประชาชนควรได้ร่วมคิดค้นหาปัญหา จัดลำดับของปัญหา และสาเหตุแห่งปัญหา เพื่อหาแนวทางแก้ไขและดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหานั้นๆ ตลอดจนร่วมประเมินผลการ (พิมพ์มา นา บุรณินทุ, 2536: 26) ว่า การดำเนินงานกับชาวบ้านต้องใช้ หลักการใช้ชาวบ้านพึ่งพาตนเองและเข้ามามีส่วนร่วม โดยเน้น การมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ และร่วมทำนุบำรุงมากกว่าการร่วมในรูปแบบอื่น และ กรมการศึกษานอกโรงเรียน ให้แนวคิดในลักษณะของการปฏิบัติว่า การเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มี ความเข้าใจ รับรู้และมีส่วนร่วม จะทำให้ชุมชนตระหนักว่าตนเองเป็นเจ้าของ และถือว่าเป็น บทบาทอันสำคัญยิ่งชุมชนก็จะให้ความร่วมมือต่างๆ ด้วยดี ดังนั้นหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน จึงต้องให้ความสรวทหาอย่างจริงจังต่อชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้พัฒนาตนเองและพึ่งพาตนเองได้ จากแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนที่กล่าวมานั้น (มหาวิทยาลัยสุโขทัยฯ 2532: 350-352) สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า หมายถึง การที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม หรือเข้ามาเกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน การพัฒนาในขั้นตอนหนึ่งหรือทุกขั้นตอนแล้วแต่กรณี แต่หากจะให้การพัฒนาประสบผลสำเร็จอย่างแท้จริงแล้ว ประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน ซึ่งวิธีการเข้ามามีส่วนร่วมอาจจะกระทำโดยการอาสาสมัครใช้แรงงานของตนเองด้วยความสมัครใจ หรืออาจเข้ามาโดยวิธีการให้คำปรึกษา แนะนำ จะเป็นลักษณะคนเดียวหรือเป็นกลุ่ม ก็ได้ โดยมีขอบเขตของการเข้ามามีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนตระหนักและมองเห็นความสำคัญของการดำเนินงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ

2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน เพื่อให้ประชาชนรู้จักคิดและสามารถนำเอา ข้อมูลและปัจจัยต่างๆ ในท้องถิ่นมาใช้ประกอบการวางแผนและตัดสินใจดำเนินการอย่างมี เหตุผล

3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและดำเนินงาน เช่น แรงงานหรือกำลังทรัพย์ตามความสามารถทั้งนี้เพราะเพื่อต้องการให้ประชาชนสามารถคิดค้นทุนและเรียนรู้การจัดกิจกรรมดำเนินงานได้ด้วยตัวเอง

4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล เพื่อให้ประชาชนได้รับทราบด้วยตัวเอง กิจกรรมใดที่ได้ดำเนินการไปแล้วนั้นได้รับผลดีหรือเป็นประโยชน์หรือไม่ มากน้อยเพียงใด เป็นข้อมูลที่สามารถนำไปใช้ในการวางแผนการดำเนินงานในครั้งต่อไป

ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชน จากการที่ประชาชนได้เข้ามามี ส่วน ร่วม ใน การ ดำ เนิน กิจ กรรม การ พ ัฒ น า ต่าง ๆ ก่อ ให้ เกิด ประ โย ช น์ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2532: 357)ประชาชนรู้จักการช่วยเหลือตนเองมากขึ้น การได้รับรู้ และเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของการ พัฒนาอย่างแท้จริง จะทำให้ประชาชนเห็นประโยชน์ในสิ่งที่ตนเอง จะได้รับและเกิดความรู้สึก เชื่อมั่นในความสามารถของตนเองมากขึ้น ซึ่งปัจจุบันนี้ ประชาชนได้มีการรวมตัวจัดตั้งกลุ่มต่างๆ เพื่อร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมการพัฒนาในท้องถิ่นของตนเองอย่างมากมาย ทำให้ประชาชนสามารถรู้และเข้าใจ ปัญหาของตนเองด้วยตนเอง การได้เข้ามา มีส่วน ร่วม ในการ กำหนด โครงการ เพื่อการพัฒนาของประชาชนในทุกๆ ขั้นตอนจะทำให้ประชาชน ได้รับ โอกาส ในการ คิด ค้น ปัญหาและความต้องการของตนเอง แล้วนำมาวิเคราะห์จัดลำดับ ความสำคัญ เพื่อดำเนินการแก้ไขดังนั้นประชาชนจะสามารถรู้ เข้าใจ และบอกถึงปัญหาที่ท้องถิ่นของตนเอง กำลังประสบอยู่ได้อย่างถูกต้อง และประชาชนสามารถกำหนดความต้องการของท้องถิ่นได้ อย่างถูกต้องและ สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง การ ได้คิดค้นและวิเคราะห์ถึงปัญหาของท้องถิ่น อย่างถ่องแท้ จะทำให้สามารถกำหนดกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาได้อย่างถูกต้อง และตอบสนอง ความต้องการ ของท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง การพัฒนาท้องถิ่นโดยให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมเป็น ยุทธศาสตร์อันหนึ่งของการ พัฒนาตามแนวคิดใหม่ ซึ่งแต่เดิมจะเป็นภาระของหน่วยงานราชการแต่ ฝ่ายเดียวเท่านั้น ประชาชนมีโอกาสเข้ามาปรึกษาหารือแสดงความคิดเห็น ในสิ่งที่ปัญหาและสิ่ง ที่ชุมชนต้องการน้อยมาก โดยเฉพาะในเรื่องการจัดการศึกษา การมีส่วนร่วมของประชาชนในที่นี้มีได้ หมายเพียงแต่การให้การ สนับสนุนหรือให้ความช่วยเหลือ เท่านั้น หากแต่ประชาชนจะต้องเข้ามามี ส่วนรวมในทุกๆ ขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อ เป็นหลักประกันว่าสิ่งที่เขาต้องการจะเป็น ประโยชน์ อันแท้จริงแก่ตัวเขา ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องประกอบไปด้วย 4 ขั้นตอนดังนี้

- 1) ร่วมศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนในหมู่บ้านของเขาเอง
- 2) ร่วมวางแผนและจัดแผนการดำเนินงาน
- 3) ร่วมปฏิบัติงานตามแผนและโครงการ
- 4) ร่วมประเมินผล

จากแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมในท้องถิ่นตามรูปแบบการดำเนินงานของเทศบาล และจากความร่วมมือของประชาชน องค์กรหลายๆฝ่ายจำเป็นต้องมีกระบวนการ การจัดการแบบมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ ประชาชนและทุกองค์กร ตั้งแต่ระดับหมู่บ้านระดับตำบล และระดับอำเภอ ต้องให้การสนับสนุนซึ่งกันและกัน ให้ความสนใจมีความรับผิดชอบ ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ และร่วมประเมินผลโดยการดำเนินงาน มีการประสานกันทุกขั้นตอน มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างชัดเจน การจัด กิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนจึงจะตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง รวมถึงส่งผลให้ ชุมชน มีความเข้มแข็งและองค์กรมีศักยภาพสูงขึ้น และจากแนวคิดดังกล่าว สามารถทำให้การ บริหารงานขององค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นเป็นไปตามระบบการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีหรือ หลักธรรมาภิบาล (Good Governance)

หลักธรรมาภิบาล หมายถึง แนวทางในการจัดระเบียบเพื่อให้สังคมของประเทศทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ เอกชนและภาคประชาชน สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และตั้งอยู่ในความถูกต้องเป็นธรรมตามหลักพื้นฐานการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีดังนี้

1) หลักนิติธรรม (The Rule of Law) หลักนิติธรรม หมายถึง การปฏิบัติตามกฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ โดยถือว่าเป็น การปกครองภายใต้กฎหมายมิใช่ตามอำเภอใจหรืออำนาจของ ตัวบุคคล จะต้องคำนึงถึงความเป็นธรรม และความยุติธรรม รวมทั้งมีความรัดกุมและ รวดเร็ว ด้วย

2) หลักคุณธรรม (Morality) หลักคุณธรรม หมายถึง การยึดมั่นในความถูกต้อง ดีงาม การส่งเสริม ให้อนุภาครพัฒนาตนเอง ไปพร้อมกัน เพื่อให้บุคลากรมีความซื่อสัตย์ จริงใจ ขยัน อดทนมีระเบียบวินัยประกอบ อาชีพสุจริตเป็นนิสัยประจำชาติ

3) หลักความโปร่งใส (Accountability) หมายถึง ความโปร่งใส พอเทียบได้ว่ามีความหมายตรงข้ามกับการทุจริต คอร์รัปชัน โดยที่เรื่องทุจริต คอร์รัปชันให้มีความหมายในเชิงลบ และความน่าสะพรึงกลัวแฝงอยู่ ความโปร่งใสเป็นคำศัพท์ที่ให้แง่บวกในเชิงบวก และให้ความสนใจในเชิง สงบสุขประชาชนเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ได้สะดวกและเข้าใจง่าย และมีกระบวนการให้ประชาชน ตรวจสอบความถูกต้องอย่างชัดเจน เพื่อให้มีความโปร่งใส ดังพระราชกระแสรับสั่งใน องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ที่ได้ทรงมีพระราชกระแสรับสั่ง ได้แก่ ผู้ที่มีความสุจริต และบริสุทธิ์ใจ แม้จะมีความรู้ น้อยก็ยอมทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้มากกว่าผู้ที่มีความรู้มาก แต่ไม่มีความสุจริต ไม่มีความบริสุทธิ์ ใจ

4) หลักการมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึงการให้โอกาสให้บุคลากรหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมทางการบริหารจัดการเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ เช่น เป็นคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ และคณะทำงานโดยให้ข้อมูลความคิดเห็น แนะนำปรึกษา ร่วมวางแผนและร่วมปฏิบัติ

5) หลักความรับผิดชอบ (Responsibility) หมายถึง การตระหนักในสิทธิและหน้าที่ ความสำนึกในความ รับผิดชอบต่อสังคม การใส่ใจปัญหาการบริหารจัดการ การกระตือรือร้น ในการแก้ปัญหา และเคารพในความคิดเห็นที่แตกต่าง รวมทั้งความกล้าที่จะยอมรับผลดีและผลเสียจาก การกระทำของตนเอง

6) หลักความคุ้มค่า (Cost – effectiveness or Economy) หมายถึง การบริหารจัดการ และใช้ทรัพยากรที่มีจำกัด เพื่อให้เกิด ประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม โดยรณรงค์ให้บุคลากรมีความ ประหยัดใช้วัสดุอุปกรณ์อย่างคุ้มค่า และรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้สมบูรณ์ยั่งยืนจากการมี ส่วนร่วมของการปฏิสัมพันธ์ ระหว่างผู้นำชุมชนกับนักการเมืองท้องถิ่นอาจจะ เป็นการเพียงมอง ปัจจุบันใดปัจจุบันหนึ่งหรือมิติใดมิติหนึ่ง ในการเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ อาจจะไม่เพียงพอ สำหรับบริบทและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ในสังคมต่างก็มีความสอดคล้องสัมพันธ์ กัน ผู้ศึกษาจึงได้พยายาม หาความสัมพันธ์ที่มีความต่อเนื่องกันเพื่อจะได้เห็นถึงการทำปฏิสัมพันธ์ ระหว่างผู้นำชุมชนกับ นักการเมืองท้องถิ่นจากแนวคิดดังกล่าว

2.6.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

แนวคิดการศึกษาด้านการพัฒนาชุมชนเพื่อสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม (อ้างใน Jim life , 2010) มีความแตกต่างและมีการกระจายการปกครองในระดับชุมชน เป็น องค์ประกอบของปรัชญา การส่งเสริมการรวมตัวกันให้เห็นสิ่งแวดล้อมที่คล้ายกันตามหลักความ เสมอภาคทางการเมือง ความเป็นทุนนิยม โดยแนวคิด และกระบวนการบริหารจัดการชุมชน จาก วิฤตที่เกิดขึ้นและมีผลกระทบกับสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ด้วยการแก้ไขปัญหาโดยชุมชน ค้นพบปัญหา การสร้างสังคมทางเลือก มีวิสัยทัศน์ต่อสภาพสิ่งแวดล้อมของสังคมในอนาคต ด้วย สารสนเทศเทคโนโลยีสารสนเทศ ของความเสมอภาคทางสังคมด้วยปัจจัยภายนอกสิ่งแวดล้อม ใน มุมมองของความยุติธรรม ความคิดทางสังคม ด้วยสังคมพัฒนาแล้ว ผู้โลกาภิวัตน์ ในการเปลี่ยนแปลง สังคมกับการพัฒนาชุมชน การสร้างสังคมทางเลือก มีวิสัยทัศน์ การวิเคราะห์และการปฏิบัติช่วงวิกฤติ ปัญหาของการบริการของมนุษย์ และความต้องการในสังคม สถานการณ์ความต้องการด้านบริการ ของมนุษย์ในมุมมองการทำงาน เพื่อพื้นฐานการทำงาน ตอบสนองสังคม ความยุติธรรมและความ พยายามที่จะใช้งานที่ดีกว่า

การบริการของคนในชุมชนใหญ่ที่ให้อยู่ในความหลากหลายของบริบทจะน้อย และให้ความสำคัญน้อย ในการบริการเกี่ยวข้องค่อนข้างต่ำตามธรรมชาติ ตามธรรมเนียมของข้าราชการ การพัฒนาของชุมชนอย่างจริงจัง การวิเคราะห์การกระทำและชีวิตจริง การให้ความสำคัญของสวัสดิการของรัฐ สังคมร่วมสมัยกับการเมืองในสมัยก่อน การเมืองที่ปรากฏออกมา การบริการพื้นฐานทางสังคมของมนุษย์ อาศัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมบนพื้นฐานปรัชญาการพัฒนาที่ยั่งยืน ความยุติธรรมทางสังคมและการพัฒนาสังคม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องดำเนินการวิเคราะห์กว้าง และพัฒนาวิสัยทัศน์ของสังคมในอนาคต ทั้งด้านนิเวศวิทยา จากพื้นฐานความยุติธรรมของสังคม และพัฒนาอย่างมั่นคง ความรับผิดชอบด้านสิ่งแวดล้อมและความรับผิดชอบต่อสังคม ในการพิจารณาความรับผิดชอบต่อสังคม

ความแตกต่างที่สำคัญจำเป็นต้องอยู่ระหว่างสิ่งที่อ้างอิงถึงความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและความรับผิดชอบต่อความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมสู่ปัญหาในระบบนิเวศน์ ความเชื่อถือในเทคโนโลยีและความชำนาญ ดูเหมือนว่าเป็นสิ่งที่รุนแรงจากปรากฏการณ์ต่อผู้จากปฏิกรณ์นิวเคลียร์(ขยะจากนิวเคลียร์)ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเกิดปัญหาหลายอย่างที่มากที่สุดในยุคหลังสงคราม ถ้าปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นผลเนื่องจาก ระบบสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงหลักพื้นฐานของปัญหา การประชุม ข้อตกลง(หรือในที่นี้หมายถึง สิ่งแวดล้อม) แสดงให้เห็นว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาทางกายภาพที่เกี่ยวข้องกับ อากาศ น้ำ มลพิษ ปฏิกริยาเคมี ดิน สภาพภูมิอากาศ ระบบนิเวศ อุณหภูมิ ในปัญหาสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

วิกฤตระบบนิเวศน์จำเป็นในระบบทุนนิยม ซึ่งมีการพัฒนาเพิ่มมากขึ้นของระบบทุนนิยมที่มีผลจาก ของเสีย การบริโภคนิยม และมลภาวะ เกิดขาดความรับผิดชอบต่อสุขภาพของโลก และการอนุรักษ์ทรัพยากร สามารถสำเร็จได้จากระบบกลุ่มชนหรือคอมมิวนิสต์ เริ่มโดย “ความเป็นสังคมจอมปลอม” การสนับสนุนและส่งเสริมการวางแผนรวมอำนาจ การร่วมมือกันและควบคุมทั่วทั้งรัฐแสดงให้เห็นว่าแตกต่างจากลัทธิที่คัดค้านรัฐบาล หลักความเสมอภาคทางสังคมและการเมืองของสตรี-นิเวศน์ หลักสำหรับความสำเร็จและคุณภาพต่อสิ่งที่กำลังเจริญเติบโต การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้ถูกพิจารณาเป็นเป้าหมายขั้นแรกของนโยบายเศรษฐกิจ และเครื่องจักรกลที่ซึ่งเต็มไปด้วยการจ้างงาน ความมั่งคั่งสมบูรณ์และชุมชน เริ่มต้นที่จะป้องกันไว้ ทัศนคตินี้เล็งเห็นปัญหาหลักในการเริ่มต้นระบบเศรษฐกิจที่มีการพัฒนาภาพในระบบอุตสาหกรรมยุคทุนนิยม ที่การส่งเสริม การบริโภคเกินควร ขยะของเสีย การเติบโต และการลดคุณค่าของแนวคิดความนิยมในการคำนวณต้นทุนและกำไร ได้ปฏิบัติในปัจจัยภายนอกสิ่งแวดล้อม ต้นทุนจากการรวมกลุ่มมีการจัดออกจากสิ่งแวดล้อม แต่ไม่ได้การยอมรับโดยการพิจารณาในอุตสาหกรรม เหมือนต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมยากที่จะวัด และตอบสนองข้อตกลงทางเศรษฐกิจจากภายนอก ฉะนั้นทอดทิ้งจากการคำนวณ นำไปสู่ตัวอย่าง จากการ

เรียกการแต่ปัจจุบันความรู้ด้านเศรษฐกิจไม่รวมอยู่ด้วยในการคำนวณจะเกิดขึ้นในระดับของอนาคตต่อไป

พื้นฐานของการทำงานในชุมชน ในมุมมองของความยุติธรรมในสังคมความคิดของความยุติธรรมทางสังคม เกิดขึ้นจากมุมมองทางวัฒนธรรมที่มีรูปทรงสองการพัฒนาของศตวรรษที่ยี่สิบปลาย: การเพิ่มขึ้นของการบริโภคมวลและมรดกทางวัฒนธรรมของการเคลื่อนไหวสิทธิมนุษยชน อดีตเชื่อเพลิงกลุ่มหลงเจริญเติบโตที่มีการกระจายความมั่งคั่งและหลังให้ตำนานพลังที่เคลื่อนไหวจริยธรรม ความยุติธรรมทางสังคมในระยะที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งในวงการที่เกี่ยวข้องกับนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจ การเพิ่มขีดความสามารถในระยะครอบคลุมภูมิทัศน์ใหญ่ของความหมายของการตีความคำจำกัดความและสาขาวิชาที่หลากหลายจากจิตวิทยาและปรัชญาให้กับอุตสาหกรรมการช่วยตนเองเชิงพาณิชย์สูงและวิทยาศาสตร์สร้างแรงบันดาลใจ การเสริมสร้างพลังอำนาจทางสังคมมักจะอยู่เป็นสมาชิกของกลุ่มที่กระบวนการการเลือกปฏิบัติทางสังคมที่ได้รับความยุติธรรมทางสังคมและนิเวศวิทยาความยุติธรรมทางสังคมได้รับการที่หัวใจของภารกิจของสังคมภารกิจของเราในวันนี้คือการให้บริการของความเชื่อซึ่งโปรโมชันของความยุติธรรมเป็นความต้องการที่แน่นอน แต่เพียงประมาณและทางอ้อมผ่านช่วงเวลาที่ยั่งยืนของการเผชิญหน้าและแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ต้องการทำเช่นนั้นวางแผนจะต้องกำหนดความยั่งยืนตั้งแต่การกำหนดปัจจุบัน

การแพร่กระจายเทคโนโลยีและระบบเศรษฐกิจจากสังคมที่ “พัฒนาแล้ว” ไปสู่สังคมที่ “ด้อยพัฒนา” หรือ “กำลังพัฒนา” ทั่วโลก หรือที่เรียกว่า “โลกาภิวัตน์” นักสังคมวิทยามองการเปลี่ยนแปลงในสังคมส่วนใหญ่รวมทั้งสังคมไทยในปัจจุบันว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงจากสภาพสังคมแบบประเพณีไปสู่สังคมแบบใหม่ ผู้นำตามธรรมชาติ มักปรากฏตัวให้เห็นเด่นชัด ในช่วงวิกฤตของสังคม เนื่องจากอำนาจตามกฎหมายและอำนาจตามประเพณีนั้นไม่สามารถปรับตัวได้คืบคั้นกับความต้องการของสังคม ลักษณะของผู้นำ มีทั้ง ผู้นำตามธรรมชาติในสังคมทั่วไป ผู้นำการเคลื่อนไหวสังคม หรือแม้แต่ผู้นำแบบเผด็จการทางการเมืองด้วยความจริงและความรู้ อันเกิดจากการสร้างวาทกรรม (Discourse) ความรู้คืออำนาจ ความรู้ไม่ได้คงอยู่ในสุญญากาศ แต่จะมีบทบาทผ่านเครื่องมือและยุทธวิธีต่าง ๆ ในสถานการณ์เฉพาะตามบริบททางประวัติศาสตร์และระบอบทางสถาบัน อันเป็นลักษณะอำนาจ ซึ่งเอื้อต่อผู้ที่มีโอกาสหรือเหนือกว่าเท่านั้นจะสามารถครอบครองอำนาจเหล่านี้ ขึ้นโดยใครก็ได้ในสังคม ขึ้นอยู่กับบริบทและเงื่อนไขต่าง ๆ ในการศึกษาการพัฒนาชุมชน

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มิ่งขวัญ คงเจริญและอาชญญา รัตนอุบล (2554). ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชน เพื่อสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ กลุ่มเป้าหมายใน

การศึกษาครั้งนี้ โดยการศึกษาเลือกชุมชนที่เป็นตัวแทนกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง(Puposive Sampling) ได้แก่ ชุมชนบ้านสันมะฮกฟ้า จ.เชียงใหม่ และชุมชนบ้านโค้งตาง จ.เพชรบุรี และชุมชนชนบท ได้แก่ ชุมชนบ้านคำปลาหลาย จ.ขอนแก่น และ ชุมชนบ้านน้ำทรัพย์ จ.เพชรบุรี ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนเมืองได้รับการพัฒนา สนับสนุน ส่งเสริม จากหน่วยงานภาครัฐ และใช้รูปแบบของการเสริมสร้างพลังอำนาจในระดับชุมชน ส่วนชุมชนชนบทมักจะประสบปัญหาความแห้งแล้ง ความยากจน ทำให้รูปแบบการสร้างพลังอำนาจชุมชนในระดับบุคคลที่ต้องการรับรู้ปัญหา สาเหตุของปัญหา และความพยายามพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของคนในชุมชน เพื่อนำเอาความรู้ความสามารถของคนในชุมชน ไปพัฒนาชุมชนให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอด และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้น

ชุกถิ่น อุมวิจิตร (2554). ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาชุมชนต้นแบบของการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงราย กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ โดยได้เลือกพื้นที่เป้าหมายในจังหวัดเชียงราย ใน 5 อำเภอจำนวน 6 หมู่บ้าน คือ บ้านจะแล ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง บ้านร่องปลาหนา อำเภอแม่ลาว บ้านม่วงชุม อำเภอเชียงของ บ้านท่าคันโท อำเภอเชียงแสน บ้านแสนใจพัฒนา และบ้านจะบู่สี อำเภอแม่ฟ้าหลวง ผลการวิจัยพบว่า 1.นักวิชาการผู้ประกอบการและชุมชน ให้ความสำคัญแก่องค์ประกอบทุกด้านให้ความสำคัญในระดับที่แตกต่างกัน โดยนักวิชาการให้ความสำคัญด้านการเรียนรู้มากแต่ชุมชนให้ความสำคัญด้านการจัดการมากกว่าการเรียนรู้ 2.ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวประกอบด้วยผู้นำชุมชนที่มีความเข้มแข็งเสียสละและมีวิสัยทัศน์ 3.ชุมชนที่ทำการวิจัยได้ผ่านกระบวนการวิจัยชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีแนวทางการพัฒนาเป็นองค์กรร่วม และสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

นุทอง เนตรสว่าง (2548) ได้ศึกษาค้นคว้าแบบอิสระเรื่องประชาสังคมกับการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาเทศบาลตำบลยางน่อง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการกำหนดวิสัยทัศน์ และแนวทางการพัฒนาท้องถิ่น และเพื่อทราบถึงกระบวนการประชาสังคมของประชาชน ในเขตเทศบาลตำบลยางน่องพบว่า อยู่ในเกณฑ์เฉลี่ยในระดับมาก ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจในความเป็นประชาสังคม และผลการของการวิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาทางด้านศักยภาพและ สภาพแวดล้อมทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ และในการวางแผนพัฒนา พบว่าประชาชนมีส่วนร่วม ในระดับปานกลาง ส่วนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาทางด้านการเมืองการบริหาร พบว่า อยู่ใน เกณฑ์ระดับปานกลาง ส่วนการมี ส่วนร่วมในการพัฒนาทางด้านการเมืองการบริหารพบว่า อยู่ใน เกณฑ์ระดับน้อย สภาพโดยรวมของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นประชาชนมี ความรู้ความเข้าใจในความเป็นประชาสังคม หากท้องถิ่นเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมมากกว่านี้